

UPPLANDSMUSEET

KULTURHISTORISK BEBYGGELSEINVENTERING

I ÄLVKARLEBY KOMMUN. Tätorten SKUTSKÄR

Områdena: Stenvreten, Medora, Kyrkbyn, Kyrkslätten, Fleräng

Inventering utförd 1980 av

Jean-Paul DARPHIN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- Inledning
- Karta över inventeringsområdet
- Skutskärs historia
 - En översikt
 - Några viktiga årtal i Skutskärs historia
 - Befolkningsstatistik i Älvkarleby socken och Skutskärs församling
- Fornlämningar och sevärdheter inom inventeringsområdet
 - Kartor med registrerade fornlämningar
- Beskrivning av de inventerade områdena:
 - Stenvreten
 - Medora
 - Kyrkbyn
 - Kyrkslätten
 - Fleräng
- Några exempel på traditionellt byggnadsskick
 - Ytor utomhus
 - Fasadmaterial
 - Några fönstertyper och fönsteromfattningar
 - Utvändiga påbyggnader
 - Verandan
 - Skärmtaket
 - Yttertak
 - Traditionella takmaterial
 - Vindskivor, takfot
 - Skorstenar och eldstäder
 - Skorstenen
 - Spisen och kakelugnen
 - Detaljer kring husen
 - Brunnar och pumpar
 - Uthusen
- Sammanfattning
 - Bebyggelseutveckling och struktureförändringar i Skutskär
- Ursprunglighet/Förändring - Råd och rekommendationer
- Utvärdering/Bevarande åtgärder
- Källor och litteratur. Kartor

Inledning

1980 års bebyggelseinventering är utförd genom Upplandsmuseets försorg och på uppdrag och på bekostnad av Älvkarleby kommun. Arbetet är ett led i kommunens långsiktiga inventeringsprogram.

Årets inventering omfattar områden inom Skutskärs tätort enligt prioriteringsgrader framlagda av stadsarkitekten Gunnar Grantinger.

Inventeringen har utförts som totalinventering. Fältarbetet genomfördes under månaderna juli-augusti.

Fältmaterialet som redovisas i tre pärmar är indelat områdesvis. Blanketterna är ordnade i alfabetisk ordning efter fastighetsbeteckningen. Följande områden berörs av inventeringen:

- 1) Kyrkbyn (del I)
- 2) Kyrkslätten (del I)
- 3) Stenvreten (del II)
- 4) Fleräng (del II)
- 5) Medora (del III)

De inventerade områdena omfattar ca 500 fastigheter.

Fotomaterialet uppgår till ca 900 bilder, av vilka ca 200 har tagits av Pia Eriksson på uppdrag av byggnadsnämnden. Fotonegativet förvaras på läns museet med en negativnumrering som följer museets arkiveringsprincip. De förstörade bilder i 9x12-format, som bifogas fältmaterialet, är en del av Pia Erikssons bildmaterial som jag övertagit från byggnadsnämnden.

På blanketterna kompletteras bildmaterialet med kopior av bilder ur "Sveriges Bebyggelse". Dessa bilder är av 70x45 mm:s format och är klistrade i översta högra hörnet. Situationsplaner på blanketterna består dels av urklipp från grundkartan i skalan 1:1000, dels av förstoringar i skalan 1:2000 från ekonomiska kartan. Norr är på ritningarna alltid uppåt.

Fältmaterialet kompletteras med denna rapport.

Brister

Fältarbetet har försvårats i några områden i brist på tillfredsställande fältkartor. Detta har medfört svårigheter i att bedöma tomtgränserna, vilket lett till en del felbedömningar angående uthusens fastighets-tillhörighet.

Det skulle ha varit tillfredsställande att komplettera rapporten med ett antal ursprungliga byggnadsritningar. Ritningarna skulle också ha möjliggjort en fördjupad analys av den ursprungliga rumsindelingen. (Ritningar kan ev. finnas i Stora Kopparbergs arkiv).

I rapporten saknas miljöbilder över områdena. Bristen kompenseras delvis med flygbilder.

Årtalen i detaljbildernas text är husens byggnadsår. Bildtexten kompletteras med fastighetsbeteckning.

Uppsala 1980-10-14

Jean-Paul Darphin

Skutskärs historia. En översikt

- Självva Skutskärs tätort, som är en sen företeelse, består av flera bebyggda områden som i och med den industriella utvecklingen växte samman.
- Skutskärs historia är helt knuten till den svenska industrihistorien och har inte som många andra orter rötter i det äldre agrara samhället.
- Av stor betydelse för Skutskär har varit anläggningen av Harnäs bruk 1659. Före dess är uppgifterna sparsamma.
- I Harnästrakten omnämns vid mitten av 1500-talet några s.k. skvaltkvarnar, belägna vid den lilla å som rinner från sjön Trösken ut till havet.
- I början av 1600-talet fick en Oluff Larsson kronans tillstånd att upptaga och bebygga ett hemman på Medora-landet, en ö väster om Dalälvens utlopp. Dessförinnan hade området mellan sjön Trösken och Dalälven varit fäbodplatser för Östanå och Västana byar.
- Sedan Harnäs bruk anlagts 1659, arrenderades Medora hemman av brukets ägare.
- Inte långt från Medora låg en äng, som i ett kommissionsprotokoll från 1681 kallas för "Herreängen". Den uppröjdes på 1500-talet och räknades höra till kronans ladugård i Valbo. 1582 överfördes ängen från Grinduga by och Gästrikland till Uppland och Älvkarleby. Denna äng var troligen Fleräng. Ängen återfördes till Valbo socken på 1700-talet, men sedan 1940 är Flerängs-området införlivat med Älvkarleby.
- I socknens norra del omtalas under 1600-talet förutom Harnäs, gårdarna Siggeboda, Nåsoda och Thäboda, vilka under 1800-talet, då bebyggelsen ökade sedan Skutskärs industrier anlagts, kom att kallas för Bodarna.
- På 1650-talet inflyttade till Älvkarleby en man, som mer än någon annan skulle bidra till socknens tillväxt och framtid, nämligen bergmästaren Claes Depken, senare adlad under namnet Ankarström. År 1659 anlade han tillsammans med handelsmannen David Leijel Älvkarleö och Harnäs järnbruk och några år senare, 1668, Hyttöns masugn. Claes Depken ägde omkring 1665 så gott som hela socknen.
- Stormaktstiden under 1600-talet blev tiden för anläggandet av de stora bruken vid Dalälvens stränder, med tillgång till forsarna och till skog: 1644 Avesta kopparverk, 1659 Älvkarleö och Harnäs, 1664 Hyttön, 1668 Gysinge och 1676 Söderfors. En ny typ av bebyggelse tillkom på tidigare obebyggda platser, vid sidan av de gamla jordbruksbyarna. Mönstret är patriarkaliskt med strikt planläggning längs en bruksgata, standardiserade smedsbostäder samt en dominerande bruksherrgård.

- Brukens tillkomst förvandlade ägoförhållandena i trakter där adels-
godsen tidigare inte hade varit framträdande. Hemman efter hemman
köptes upp av de stora bruken, som blev stora markägare för att säkra
sig en tillgång och rätten till träkol.
Strukturomvandlingen inom järnhanteringen under 1800-talet innebar bl.a.
att de mindre bruken lades ned. Först Hyttön 1880 och sedan i snabb
följd på 1910-20-talen Harnäs, Älvkarleö och Gysinge.
I stället kom verksamheten att koncentreras till Söderfors.
- Vid Harnäs bruks gamla lastplats anlade två norska företagare Skutskärs
stora sågverk 1869 - Skutskärs moderna industrihistoria hade börjat,
och vid sekelskiftet utvidgades anläggningen med omfattande cellulosaindustrier.
- De stora skogarna längs Dalälven utgjorde först en avsevärd resurs för
bergsbruket. Senare, i och med trävaru- och cellulosaindustrins till-
komst under 1920-talet, kom de att avverkas i ännu större skala. Sågverk
för lokalt bruk har dock funnits under mycket lång tid vid forsarna,
exempelvis i Älvkarleby.
- När sågverket anlades vid Skutskär på 1870-talet skedde det med timmer
från Dalaskogarna som råvara. Nedre delen av Dalälven kom därigenom att
användas för flottning. För att komma förbi Älvkarleby-fallen byggdes
1869 en flottningsränna från Älvkarleö till Skutskär. Flottning på älven
har numera upphört.
- Som tidigare omtalats anlades vid Harnäs i mitten av 1600-talet en ham-
marsmedja, som i ett senare skede övergick till masugn. Hammarsmidet
upphörde 1812 och masugnens drift nedlades 1911, samtidigt som Harnäs-
området inköptes av Stora Kopparberg.
- Trävaruindustrin i sin nuvarande form är av yngre datum. Med Skutskärs
hamn och Medora brädgård som utgångspunkt grundades 1869 det nya såg-
verket. I början av 1870-talet byggdes vågbrytaren, och från den tiden
blev Harnäs en betydande lastplats.
- År 1870 började Uppsala-Gävle järnväg att byggas och under de tre år
bygget pågick befolkades Harnäs av en mängd rallare.
- Fram till 1885 ägde Harnäs bruk hela Siggebodas och Flerängs lantgårdar.
Bruket sysselsatte ett 50-tal personer. Hyttdriften pågick under vintern;
om somrarna var arbetarna sysselsatta med jordbruket. Många hade dessutom
arrenderat jord, och allmänt deltog de aktivt i fisket.
- 1885 inköptes Skutskär med stora områden av Stora Kopparberg och Harnäs
av Söderfors bruk. Detta medförde stora förändringar.
I Harnäs anlade Söderfors en brädgård som var i verksamhet till 1908.
Med Stora Kopparberg tillkom: 1894 trämassefabriken, 1901 sulfitfabriken,
1903 terpentinfabriken, 1904 spritfabriken.
- 1908 inköptes Harnäs bruk av Stora Kopparberg och som följd härav nedlades
år 1911 masugnen.

Utvidgningen av verksamheten fortsatte vidare under Stora Kopparberg, och nya metoder infördes. Så tillkom sulfatblekeri, kokeri, tvätteri m.m., samtidigt som rationaliseringen av anläggningarna pågick.

- Skutskärs befolkning har sedan sågverkets tillkomst, och senare med massafabrikernas anläggning, stadigt ökat. Sedan det första egnahems-samhället anlades i Medora, har bostadsbyggandet bedrivits med stor intensitet. Egnahems-villor och hyreshus har byggts i stor utsträckning, och Skutskärs centrum har fått ett stadsliknande utseende.

- Några viktiga årtal i Skutskärs historia.

- 1659 anlades en masugn i Harnäs.
- 1662 utvecklades Harnäs bruk med en hammarsmedja.
- 1719 härjade ryssarna i Harnäs, och bruket nedbrändes.
- 1812 upphörde hammarsmidet.
- 1816 byggdes Carl XIII:s bro som medförde förbättring av landsförbindelserna.
- 1869 grundades det nya sågverket.
- 1869 byggdes flottleden från Hålldammen till sågverket.
- 1870-71 byggdes herrgårdsbyggnaden.
- 1874 invigdes järnvägen mellan Uppsala och Gävle
- 1874 utbröt en stor eldsvåda vid sågverket.
- 1875 första skolan i Skutskär
- 1877 byggdes en smedja med fyra lancashire härdar.
- 1878 tillkom en mindre folkskola i Bodarna.
- 1885 övertog stora Kopparbergs AB, sågverket med de övriga industrianläggningarna i Skutskär.
- 1885 nedlades järntillverkningen.
- 1888 invigdes Skutskärs järnvägsstation.
- 1888 byggdes Skutskärs Metodistkyrka.
- 1891 anlades Skutskärs baptistkapell.
- 1893 tillkom första dansbanan.
- 1894 byggdes trämassefabriken.
- 1901 byggdes sulfitfabriken.
- 1903 byggdes terpentinfabriken.
- 1905 - 06 byggdes Skutskärs kyrka
- 1907 påbörjades Medora egnahemssamhälle.
- 1908 byggdes: husmodersskolan, yrkesskolan samt badhuset.
- 1909 tillkom spritfabriken.
- 1910 öppnades Skutskärs folkskola i Medora.
- 1911 nedlades masugnen vid Harnäs bruk.
- 1911 tillkom första folkets hus.
- 1915 fick samhället elektrisk ström.
- 1917 härjades sågverket av den andra stora branden.
- 1919 infördes kommunal fullmäktige.
- 1920 - 22 byggdes som nödhjälpsarbete, vägsträckan Medora-Kyrkslätter
- 1921 brann Skutskärs kyrka, återuppbyggdes dock samma år.
- 1924 byggdes hängbron över älven vid Överboda.
- 1925 påbörjades Kyrkslätters egnahemssamhälle.
- 1929 tillkom Palladium biografen i Upplandsbodarna.

- Några viktiga årtal i Skutskärs historia.

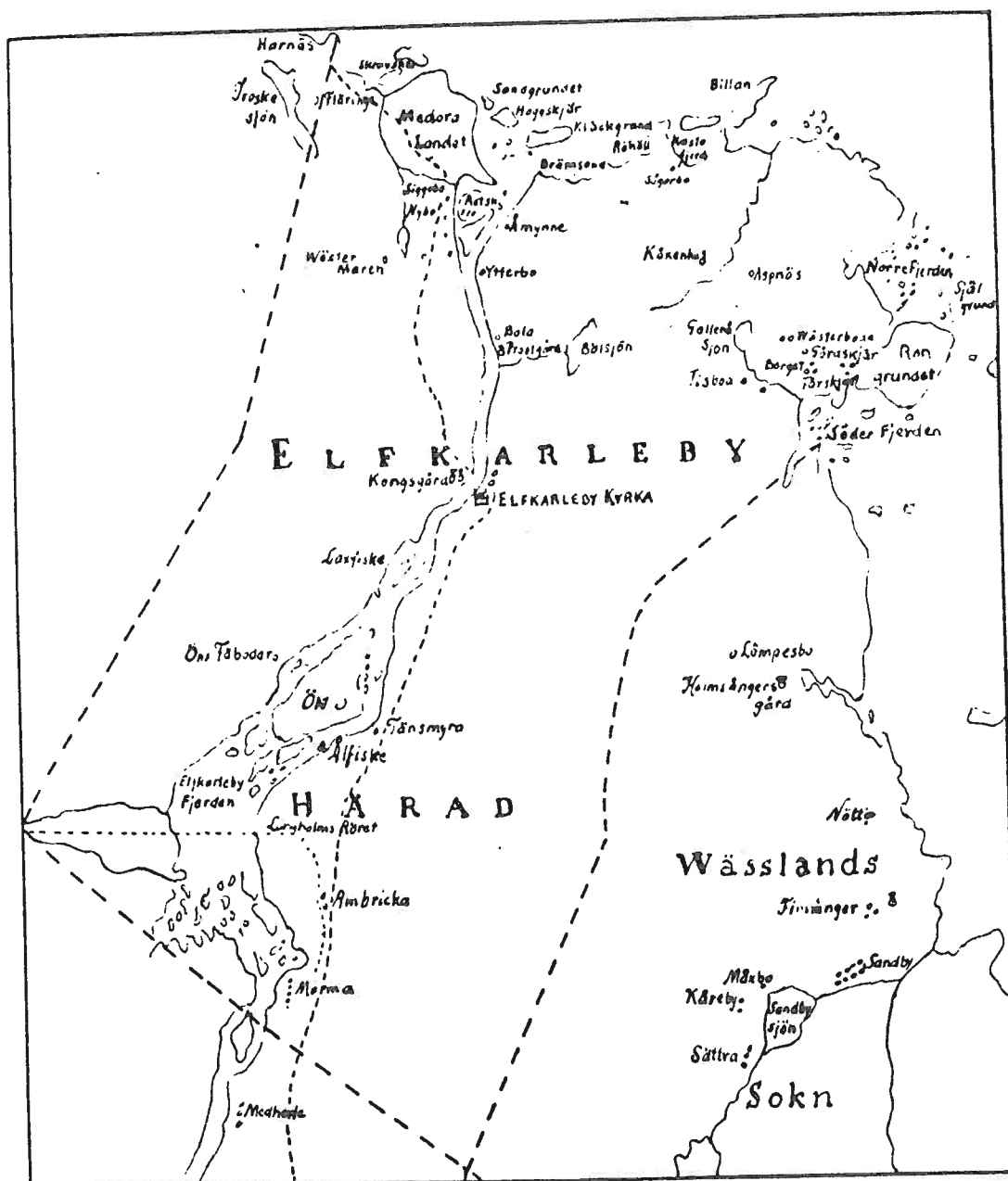
- 1932 byggdes Sulfatblekeriet.
- 1932 - 37 ombyggnader vid Sulfitmassefabriken
- 1932 installerades kommunalt vatten och avlopp i Skutskär.
- 1932 infördes Kyrkofullmäktige.
- 1939 byggdes nya Folkets hus
- 1942 byggdes i Bodarna en andelstvättanstalt.
- 1943 - 44 ombyggdes sågverket.
- 1943 byggdes betongbron som passerar Dalälven vid Överboda.
- 1946 tillkom de första pensionärsbostäderna.
- 1955 byggdes: ny kajanläggning; nytt magasin och nytt sulfitblekeri vid sågverket.
- 1960 tillkom en ny kontorsbyggnad vid fabriksanläggningen.

Befolkningen i Älvkarleby socken

- 1775 hela socknen	1.671 inv.
- 1800	1.898 "
- 1825	2.043 "
- 1850	2.400 "
- 1875	4.200 "
- 1892	7.254 "
- 1900	9.348 "
- 1923	9.709 "
- 1945	8.081 "
- 1950	8.300 "
- 1960	9.398 "

Skutskärs församling

- 1950	5.106 inv.
- 1979	6.765 "

Karta över Älvkarleby år 1685.

1826

Generalstabenskarta 1826

Gränser

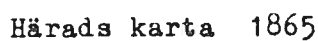
Läingräs
Häradsgräns
Södersgräns
Br. och Hemma

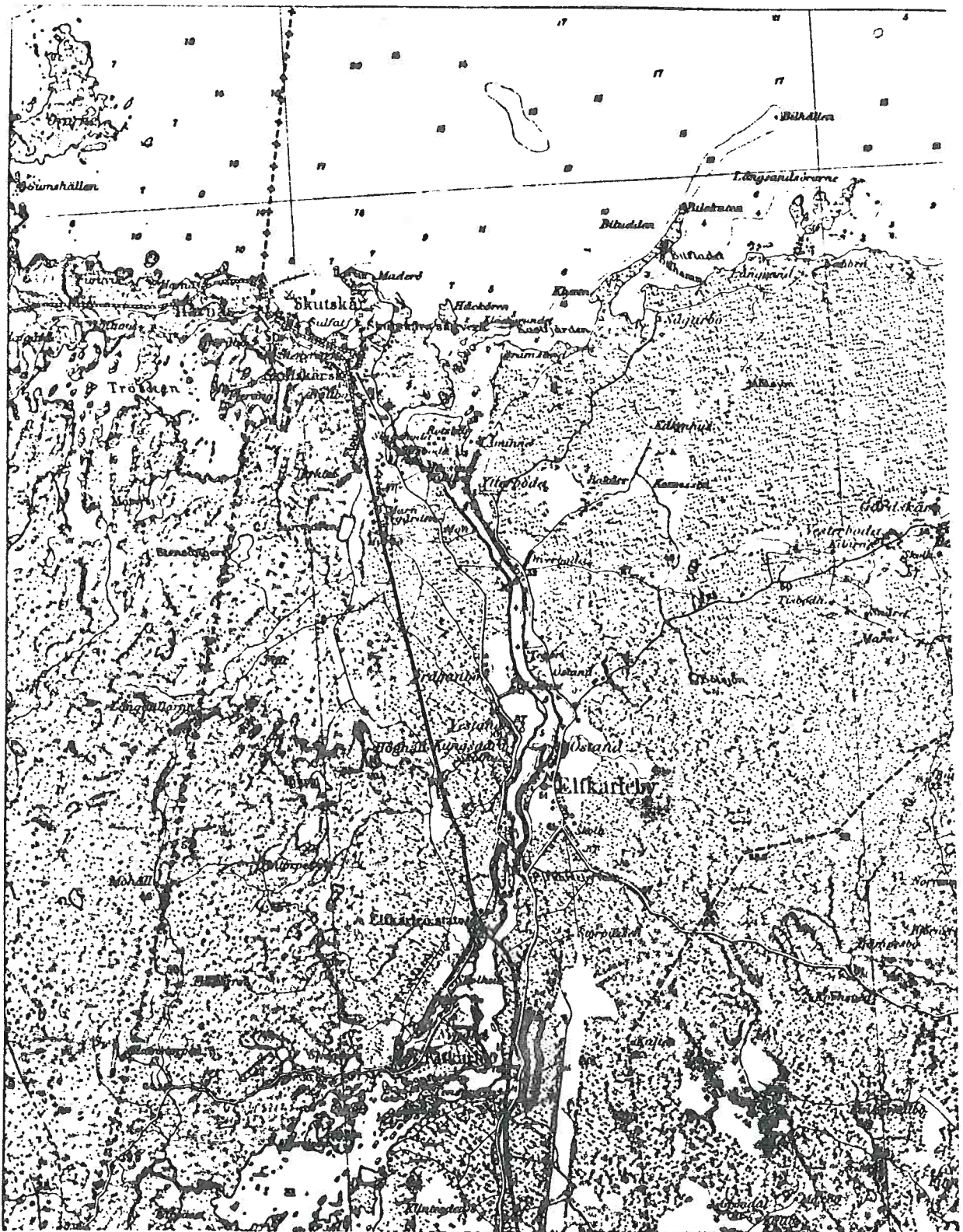
Landvinn er miltalpe
Hirade er bättr kinnvæg
Säimur kinnvæg
Bingvinn er bärðarinnvæg

Moder }
Anner }
Hyrke }
Brygmader
L'ungud Oard

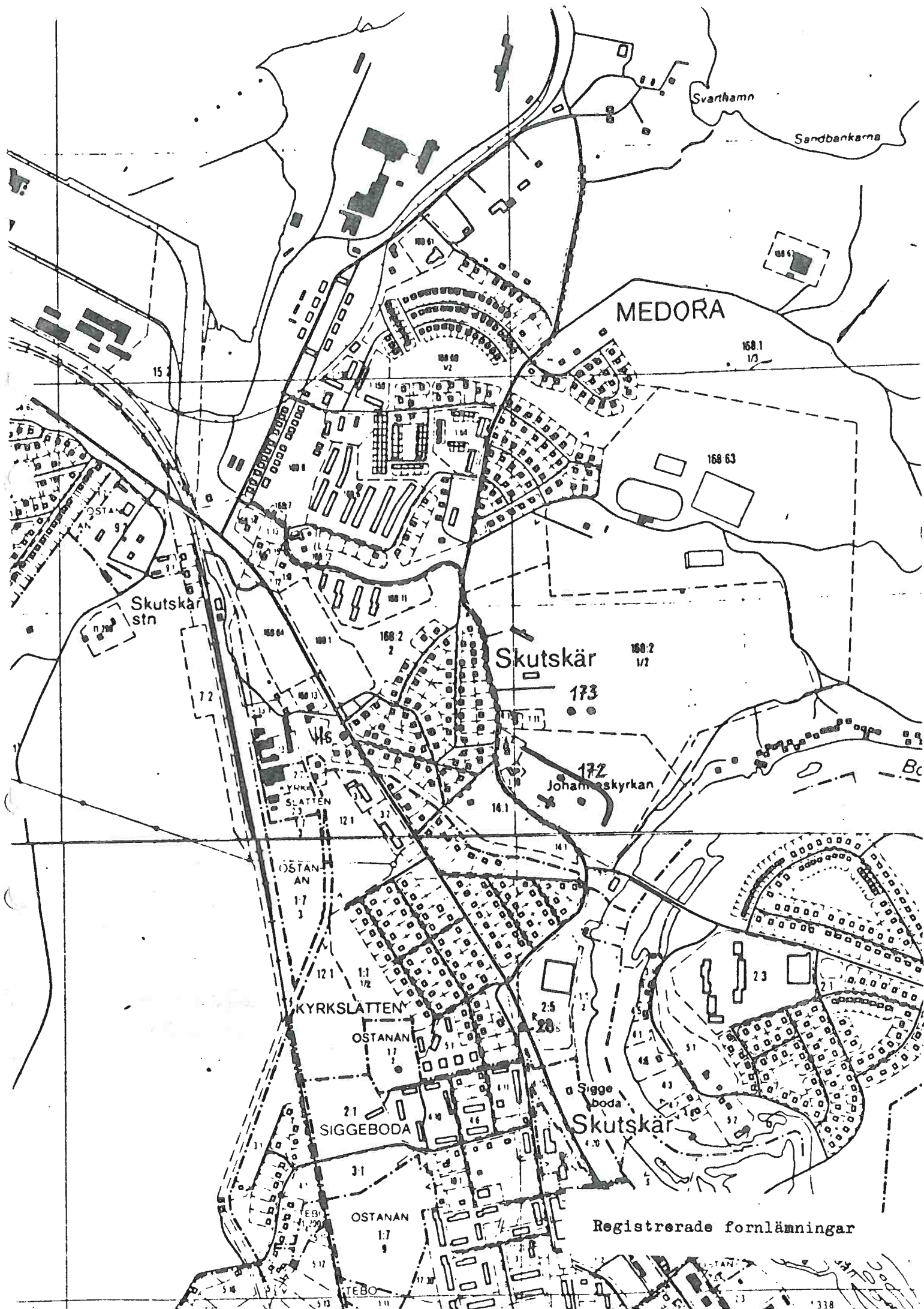
Nordtorp
 Burksåga och Stallet
 Skidstiftorp
 Dragsåtorp
 Bäckmansstorp
 Vädersåram
 Vallenåram
 Elckerståsfors
 Trångelund
 Strömmensåtorp
 Fornäsåtorp

11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533

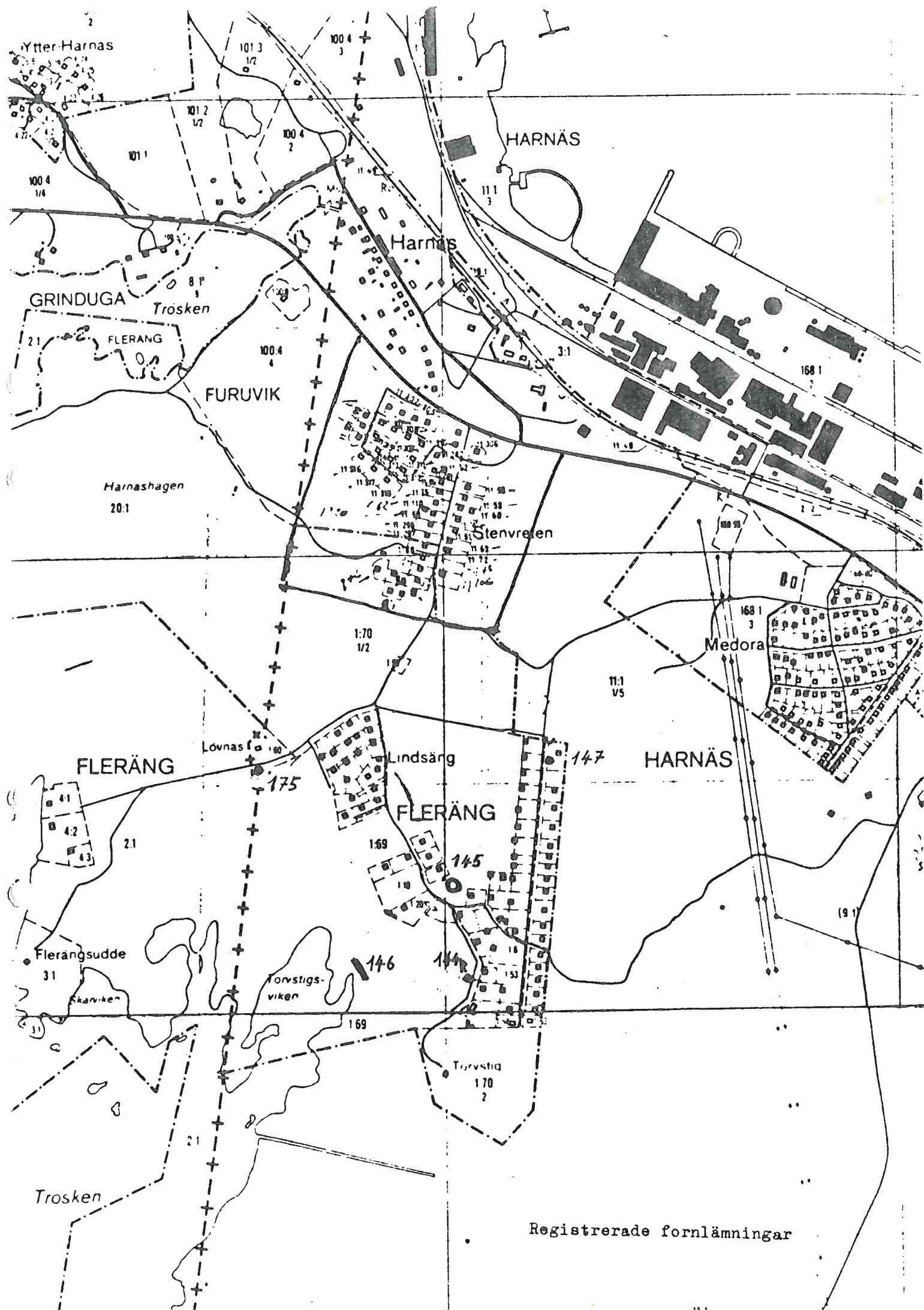

Generalstabenskarta 1923

Registrerade fornlämningar

Registrerade fornlämningar

Foto. Byggnads-
nämndens arkiv
Skutskär

1907 påbörjades Skutskärs första egnahemsområde vid Medora. Området låg i direkt anslutning till sågverket och järnvägsstationen, intill den ålderdomliga landsvägen. Strax SO om Medora, där viadukten nu ligger, låg järnvägsövergången.

Den gamla landsvägen, som ligger parallellt med den nya riksvägen, avgränsar Medora i N. Utifrån landsvägen anlades en ringgata som var områdets yttre gräns i V och S. Medoragatan med NO-SV riktning utgör Medoras Ö gräns. Mellan gränsgatorna anlades diagonala gator för områdets inre bebyggelsen.

Med undantag för Medoragatans Ö sida, där husen är byggda i en rad, är planeringsmönstret för den övriga bebyggelsen mycket löst. Det ger Medora en prägel av klungby.

NO om området anlades 1910 Skutskärs folkskola med tillhörande lärarbostäder.

MEDORA-området

Allmänt

- 1908 påbörjades Skutskärs första egnahems-område Medora. Med detta inleddes ett nytt bebyggelsemönster för Skutskär.
- Området anlades i direkt anslutning till sågverket nära järnvägsstationen och intill Skutskärs huvudväg (gamla Gävlevägen), som kom att avgränsa Medora i norr. Från denna väg byggdes en ringgata som blev områdets yttre gräns i väster och söder. I öster drogs en gatuaxel med nordost-sydvästlig riktning. Huvudvägarna kompletterades med diagonala försörjningsgator för områdets inre bebyggelse. Vägbygget låg helt i egnahems-byggarnas händer.
- Med undantag för Medoragatans östra sida, där tomtindelningen är mycket regelbunden, skedde avstyckningen enligt ett mycket löst mönster.
- Planeringsmönstret i Medora är ganska fritt. Någon större hänsyn till byggnadsbestämmelserna tycks ej ha tagits. Husen anlades lite hur som helst på tomterna, ibland t.o.m. över tomtgränsen för två fastigheter.
- Tomtindelning och låneförmedling ombesörjdes av Stora Kopparbergs AB. Utformningen av de enskilda byggnaderna låg däremot helt i de blivande egnahemsägarnas händer. Vattenförsörjningen löstes genom privata brunnar på varje tomt.
- I anslutning till området i nordost intill Gävlevägen byggdes år 1910 Skutskärs folkskola med tillhörande lärarbostäder.
- I Medora, liksom i de övriga områdena, förekom ingen merkantil verksamhet; i områdets centrala del fanns en gemensam tvättstuga.

Bebyggelsen

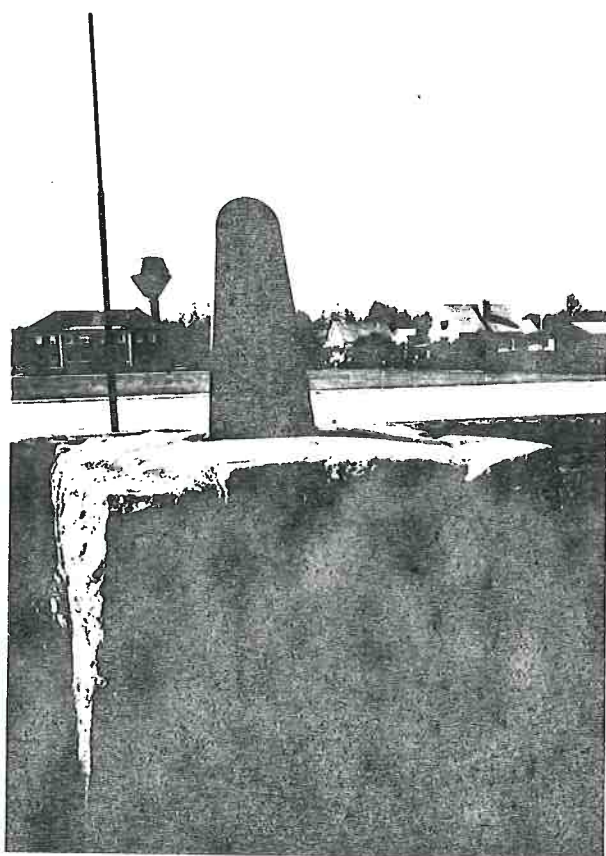
- Som en följd av den lösa planeringen är hustypvariationen i Medora ganska stor. Den speglar ett antal försök till utformning av den då nya bostadsformen som egnahems-bebyggelsen var. Det är först senare, omkring 1920, som man kan notera en utkristallisering av plantyper inom egnahemsbyggandet.
- Bland de många husvarianterna kan ändå urskiljas tre huvudtyper:
1) det 1½- eller 1-vånga huset med vindsvåning under sadeltak med eller utan takkupor och med enkel veranda, 2) det envånga huset med vindsvåning under brutet tak, takkupor och veranda, den senare ofta med ovanpåliggande balkong, 3) vinkelhuset i 1 våning med vindsvåning under sadeltak med takkupor. Takkonstruktionen i denna hustyp är annorlunda; den består av två takstolar med ryggås på skilda nivåer som knyts in i varandra.

- Samtliga hus i Medora saknar källare och är i regel byggda på en grund av huggen sten. Fasadmaterialet är som i övriga områden vanligtvis fasspontpanel färgad med Falu rödfärg. Takteglet har varit dominerande takmaterial.
- Huset med sadeltak är vanligast och är också äldst. Huset med brutet tak fick en större spridning fr.o.m. 1920-talet. Vinkelhuset är en företeelse från 1910-talet.
- Utöver de varierande trähusen förekommer i Medora fyra stycken tegelhus från omkring 1910. De byggdes med kalksandtegel som tillverkades på fabriken. Ett av dessa var den för området gemensamma tvättstugan.
- I Medora finns ett stort antal uthus med skilda funktioner och utformning. De har byggts lite hur som helst på tomterna och några särdrag gör inte att urskilja.
- I Medora har mer än i de övriga områdena fantasirika ombyggnader skett och flertalet hus har förlorat sin ursprungliga karaktär.

Fornlämningar och sevärdheter inom inventeringsområdet

- Älvkarleby socken är fattig på fornlämningar. Socknens läge gör att man ej kan förvänta sig finna lika talrika minnen från förhistorisk tid här som i mellersta och södra Uppland. Under den förhistoriska perioden låg det mesta av Skutskärsområdet under vatten. I 1953 års fornlämningsregister för Älvkarleby socken omnämns följande lämningar inom de berörda områdena:

- Nr 28 Mil'stolpe bestående av järnplatta 0,87 m hög, 0,40 m bred nedtill och 0,20-0,25 m bred upptill och ca 4 cm tjock. Överst en krona med därunder följande inskrift: $\frac{1}{2}$ Mll. - S.v.k. - 1850. (R.v.k. syftar på landshövding Robert von Kraemer). Stolpen är placerad i ett stenpostament 1,1 x 1,3 m stort och 1 m högt.

- Nr 144 Runsten (U 1149), av röd gävlesandsten, 2,20 m hög, 1,25 m bred och ca 0,20 m tjock. Inskrift: "Torbjörn och Knut de läto uppresa denna sten efter Germunde, sin fader. Gud och Guds moder hjälpe hans själ. Sven och Åsmund ristade denna sten."

Runstenen vid Fleräng ristad av Åsmund Karesson och en medhjälpare till honom vid 1000-talets början.

Fnr SM 1564

- Nr 145 Klapperstensvall - Naturbildning.

Norra delen är raserad av uthusbyggnad.

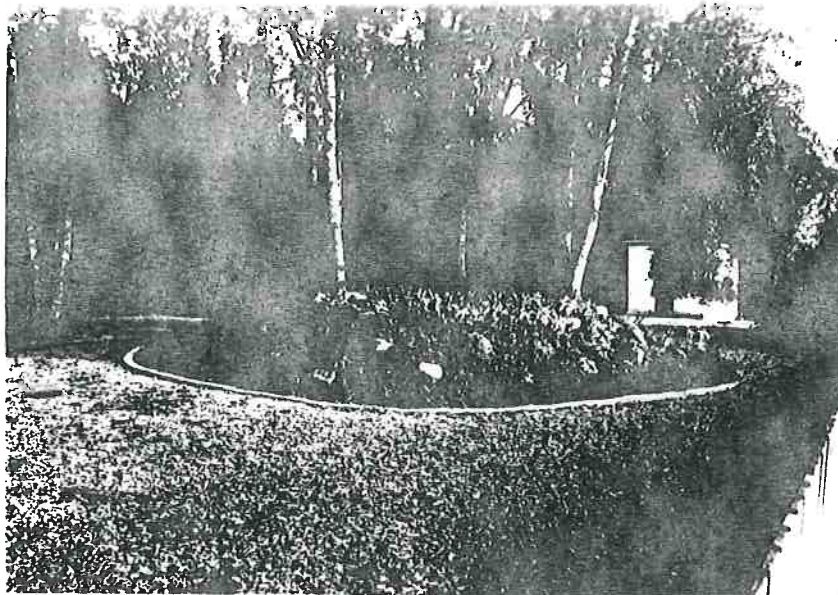
Belägen intill Lindsängsvägen i Fleräng-området.

- Nr 146 Fördämningsvall intill sjön Tröskens östra kant, 40 m lång, 1 m hög och 1,5 m bred.

Vallen byggdes för att hindra Tröskens vatten att rinna in i Fleräng.

- Nr 147 "Lindhagens kulle"

7 m diameter och 1 m hög. Högens sidor är skarpt avgränsade. I den östra sidan finns en cementtrappa.

"Lindhagens kulle"

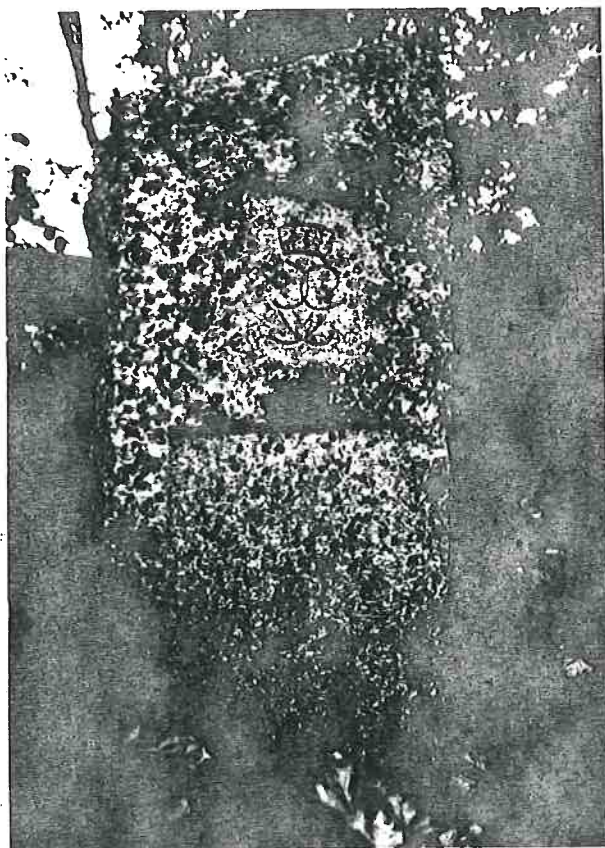
Högen användes som talarplats vid gamla Folkets hus och fick sitt namn av att Lindhagen använde den vid invigningen någon gång under första världskriget.

Fnr SM 1565

Nr 172 2 st odlingsrösen ca 75 m nordost om kyrkans torn. Ca 90 m nordost om kyrkan en stensträng 300 m lång (NV-SO) och intill 1 m hög. Från sen tid.

Nr 175 Gränsröse, 2 m diameter och 0,3 m högt med mittsten.

Minnessten (ej registrerad) från bygget av Gävlevägen. Ca 0,8 m hög och 0,4 m bred. Inskrift: År 1921-1922 byggdes denna väg såsom nödhjälpsarbete av södra Sveriges stadsarbeten.

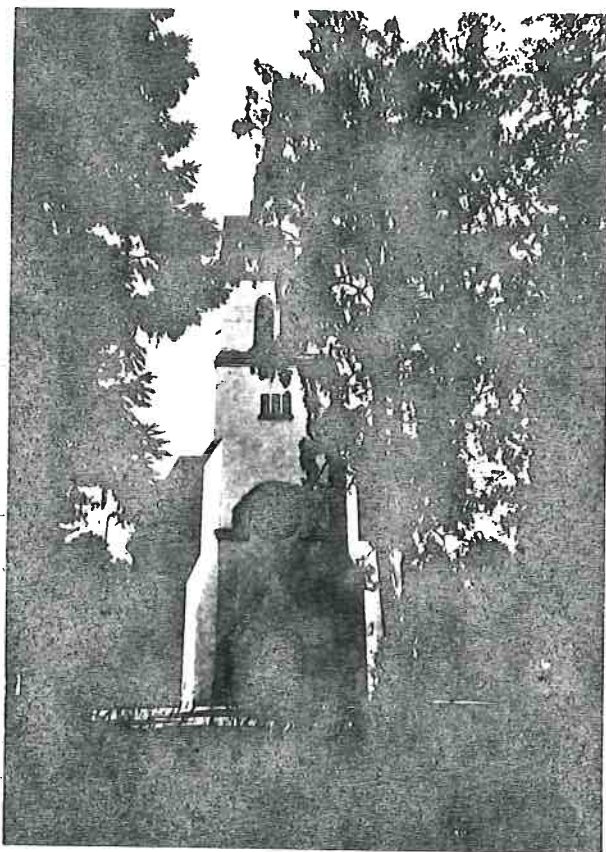
Vägsträckan Kyrkslätten-Medora byggdes som nödhjälpsarbete 1921-22.

En minnessten restes på västra vägkanten omkring 30 m norr om Hälsovårdscentralen.

Fnr SM 1564

Skutskärs kyrka eller Johanneskyrkan

Byggdes 1904-06 - arkitekt Nils Nordén, byggmästare And. Nisser.
1921 brann kyrkan men då ~~murarna~~ stod kvar kunde den återuppbyggas
samma år.

Johanneskyrkan i Skutskär.

Fnr SM 1563

STENVRETEN

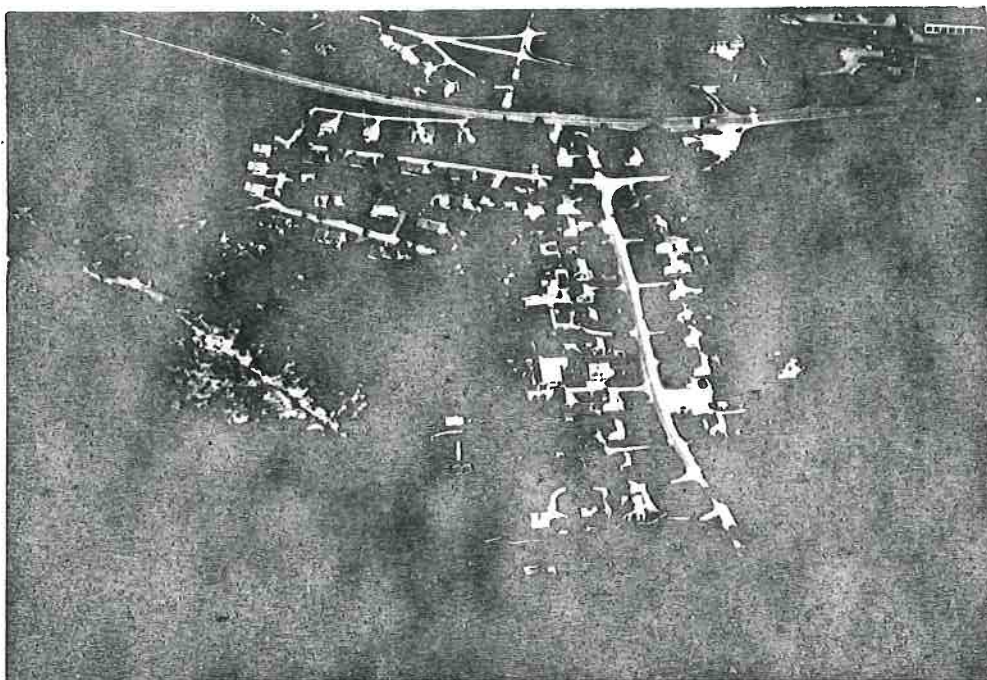

Foto: Byggnadsnämndens arkiv, Skutskär.

Längs Lindsängsvägen som axel, och som en förlängning av Harnäs Bruk, anlades på 1890-talet arbetarbostäder i två regelbundna rader. I N skiljs nu Stenvreten från Harnäs av den nya breda Gävlevägen, längs vilken under 40- och 50-talen nya arbetarbostäder tillkom. I områdets NV del utökades bebyggelsen på 60-talet med moderna villor anlagda kring en ringgata (Backvägen).

STENVREten-området

Allmän beskrivning

- Stenvreten intar en särskild ställning jämfört med de övriga inventerade områdena.
Det är äldst och minst och framför allt inte en produkt av egnahemspolitiken.
Ursprungligen är inte Stenvreten ett bostadsområde för sågverkets arbetare utan en direkt utökning av Harnäs bruk. Idag skiljs Stenvreten från Harnäs av den breda Gävlevägen och utvecklingsmönstret är inte längre så tydligt.
- Den äldsta bebyggelsen anlades på 1890-talet längs den axel som Lindängsvägen utgör och som var kommunikationsled mellan Harnäs bruk och Flerängs bruksgård vid sjön Tröskan.
Lindängsvägen har tillkommit som en förlängning av Harnäs bruksgata. Man har inte här som i egnahems-samhällena erövrat ny mark och dragit nya vägar, utan endast anlagt husen prydligt med jämnt avstånd längs vägens båda sidor enligt brukets planeringsmönster. En väsentlig skillnad är dock att i Stenvreten ligger inte husen i höjd med gatulinjen utan ett tiotal meter ifrån. På det sättet kom trädgårdarna att ligga närmast gatan.
- På senare tid har bebyggelsen i Stenvreten utökats med arbetarbostäder, byggda av Stora Kopparberg, längs Gävlevägen i en V-0-axel.
- Under 60-talet har i nordvästra delen på sluttningen av en moränås bland tallar tillkommit ett villaområde med bebyggelsen ordnad längs en ringgata (Backvägen).
- Några moderna villor har också tillkommit bland den äldre bebyggelsen längs Lindängsvägen.

Bebyggelsen

- I Stenvretens äldsta del längs Lindängsvägen är bebyggelsen mycket likartad, särskilt på den Ö sidan av vägen. Den består huvudsakligen av 1½-våningshus med inredd vindsvåning under sadeltak. Fasadmaterialet var ursprungligen liggande fasspontpanel med ibland stående fasspont i sockeln.
Fasspontpanelen har dock på senare tid ofta ersatts med antingen locklistpanel eller eternitplattor. Grunden är allmänt av letad eller huggen gråsten. Alla dessa hus har ingången mot gården.
- Till alla hus hörde från början uthus och ibland t.o.m. svinhus eller ladugård. Endast ett fåtal av dessa är bevarade.
Till några hus hörde även gårdshus med mindre lägenheter, ibland kombinerade med uthusbyggnad.
(Se t.ex. Harnäs 11:75, 11:60, 11:63, 11:56).
Gårdshusen och uthusen ligger på gårdssidan i sekundära rader, på bestämt avstånd från huvudbyggnaderna.
- Husen bestod ursprungligen av flera lägenheter, upp till fyra stycken. De var vanligtvis på 1 rum och kök.

- Den ursprungliga färgsättningen var Falu rödfärg. Den dominerar fortfarande längs Lindängsvägen, även om ljusare oljefärger och grå eternitplattor förekommer som främmande inslag.
- Intill Stenvretens S gräns ligger en av de få bevarade arbetarkasernerna i Skutskär, det s.k. Prästbygget, med tillhörande gårdshus och uthus. Huset byggdes i spekulativt syfte på 1890-talet av en präst. Det är i övrigt väl bevarat, bortsett från senare tillkomna moderna fönster. Huset är dock idag rivningshotat. (Fleräng 1:93).
- De flesta husen vid Lindängsvägen är exempel på olika om- och tillbyggnader. Men de har trots det bevarat en enhetlig karaktär och är inte utan kulturhistoriskt intresse. Ett övergivet hus (Harnäs 11:56) är bevarat i sitt ursprungliga skick. Det bör rustas upp för att vittna om hur områdets typbebyggelse såg ut en gång i tiden.
- De arbetarbostäder i 2 våningar, med flera lägenheter, som är belägna i områdets N del längs Gävlevägen är också av intresse. De visar 40- och 50-talens boendeform.
- P.g.a. en viss negativ inställning till merkantil verksamhet förekom i Stenvreten ingen nämnvärd samhällsservice. En skomakarverkstad samt söndagsskola torde ha varit inrymda viss tid i gårdshuset på Harnäs 11:56

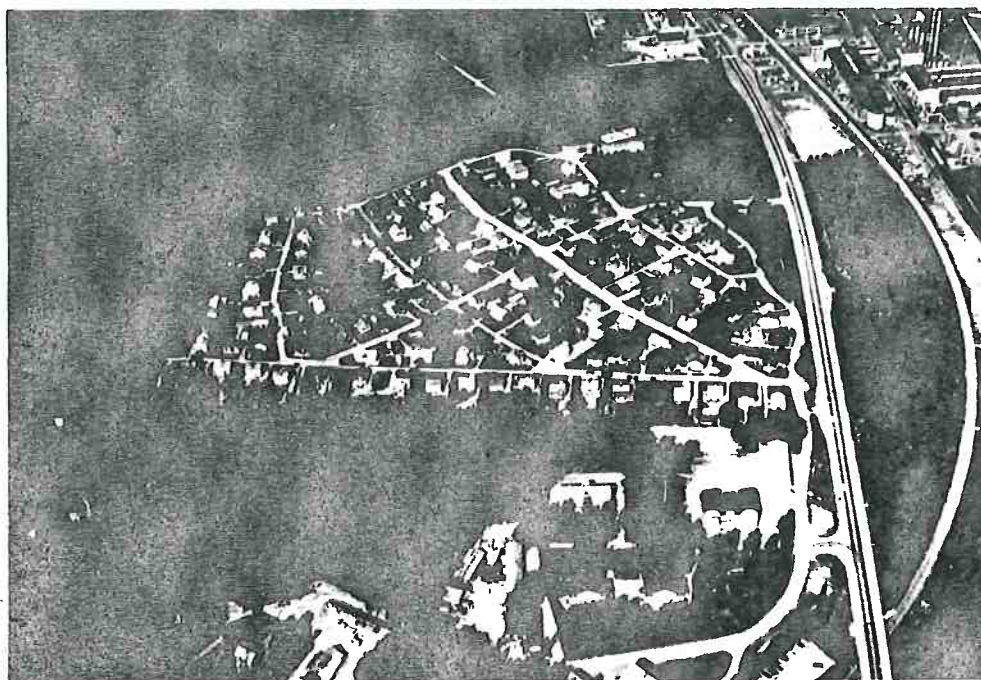

Foto Byggnads-
namndens arkiv
Skutskar

1907 påbörjades Skutskärs första egnahemsområde vid Medora. Området låg i direkt anslutning till sågverket och järnvägsstationen, intill den ålderdomliga landsvägen. Strax SO om Medora, där viadukten nu ligger, låg järnvägsövergången.

Den gamla landsvägen, som ligger parallellt med den nya riksvägen, avgränsar Medora i N. Utifrån landsvägen anlades en ringgata som var områdets yttre gräns i V och S. Medoragatan med NO-SV riktning utgör Medoras Ö gräns. Mellan gränsgatorna anlades diagonala gator för områdets inre bebyggelsen.

Med undantag för Medoragatans Ö sida, där husen är byggda i en rad, är planeringsmönstret för den övriga bebyggelsen mycket löst. Det ger Medora en prägel av klungby.

NO om området anlades 1910 Skutskärs folkskola med tillhörande lärarbostäder.

MEDORA-området

Allmänt

- 1908 påbörjades Skutskärs första egnahems-område Medora. Med detta inleddes ett nytt bebyggelsemönster för Skutskär.
- Området anlades i direkt anslutning till sågverket nära järnvägsstationen och intill Skutskärs huvudväg (gamla Gävlevägen), som kom att avgränsa Medora i norr. Från denna väg byggdes en ringgata som blev områdets yttre gräns i väster och söder. I öster drogs en gatuaxel med nordost-sydvästlig riktning. Huvudvägarna kompletterades med diagonala försörjningsgator för områdets inre bebyggelse. Vägbygget låg helt i egnahems-byggarnas händer.
- Med undantag för Medoragatans östra sida, där tomtindelningen är mycket regelbunden, skedde avstyckningen enligt ett mycket löst mönster.
- Planeringsmönstret i Medora är ganska fritt. Någon större hänsyn till byggnadsbestämmelserna tycks ej ha tagits. Husen anlades lite hur som helst på tomterna, ibland t.o.m. över tomtgränsen för två fastigheter.
- Tomtindelning och låneförmedling ombesörjdes av Stora Kopparbergs AB. Utformningen av de enskilda byggnaderna låg däremot helt i de blivande egnahemsägarnas händer. Vattenförsörjningen löstes genom privata brunnar på varje tomt.
- I anslutning till området i nordost intill Gävlevägen byggdes år 1910 Skutskärs folkskola med tillhörande lärarbostäder.
- I Medora, liksom i de övriga områdena, förekom ingen merkantil verksamhet; i områdets centrala del fanns en gemensam tvättstuga.

Bebyggelsen

- Som en följd av den lösa planeringen är hustypvariationen i Medora ganska stor. Den speglar ett antal försök till utformning av den då nya bostadsformen som egnahems-bebyggelsen var. Det är först senare, omkring 1920, som man kan notera en utkristallisering av plantyper inom egnahemsbyggandet.
- Bland de många husvarianterna kan ändå urskiljas tre huvudtyper:
 - 1) det 1½- eller 1-våninga huset med vindsvåning under sadeltak med eller utan takkupor och med enkel veranda, 2) det envåninga huset med vindsvåning under brutet tak, takkupor och veranda, den senare ofta med ovanpåliggande balkong, 3) vinkelhuset i 1 våning med vindsvåning under sadeltak med takkupor. Takkonstruktionen i denna hustyp är annorlunda; den består av två takstolar med ryggås på skilda nivåer som knyts in i varandra.

- Samtliga hus i Medora saknar källare och är i regel byggda på en grund av huggen sten. Fasadmaterialiet är som i övriga områden vanligtvis fasspontpanel färgad med Falu rödfärg. Takteglet har varit dominerande takmaterial.
- Huset med sadeltak är vanligast och är också äldst. Huset med brutet tak fick en större spridning fr.o.m. 1920-talet. Vinkelhuset är en företeelse från 1910-talet.
- Utöver de varierande trähusen förekommer i Medora fyra stycken tegelhus från omkring 1910. De byggdes med kalksandtegel som tillverkades på fabriken. Ett av dessa var den för området gemensamma tvättstugan.
- I Medora finns ett stort antal uthus med skilda funktioner och utformning. De har byggts lite hur som helst på tomterna och några särdrag går inte att urskilja.
- I Medora har mer än i de övriga områdena fantasirika ombyggnader skett och flertalet hus har förlorat sin ursprungliga karaktär.

KYRKBYN - KYRKSLÄTTEN

— Gamla
riksvägen

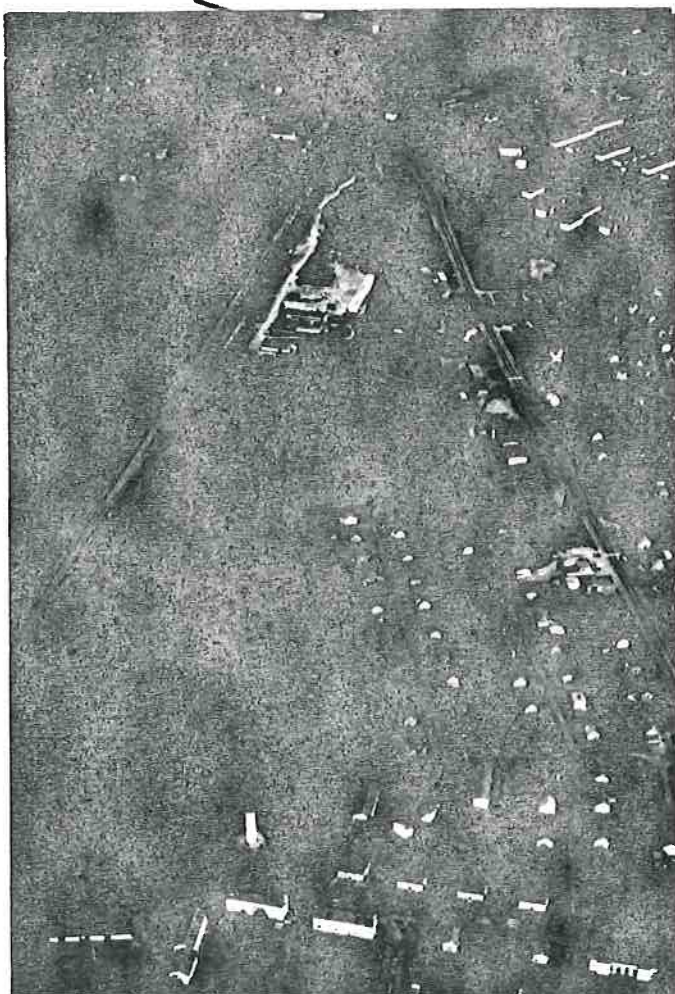

Foto: Byggnadsnämndens arkiv,
Skutskär.

KYRKBYN

1917 påbörjades Kyrkbyns egnahems-område strax nordost om Skutskärs kyrka intill den gamla Gävlevägen.

Kyrkbyn avgränsades i sydväst av ett dike som bl.a. var utloppet för flottningskanalen. På bilden markeras diket av ett trädbevuxet stråk i nordväst-sydöstlig riktning. Diket utgör också gränsen mellan Kyrkbyn och Kyrkslätten. Bebyggelsen anlades på en moränås där vägnätet anpassades till terrängen, vilket ger variation och mjukhet i planeringsmönstret. På 20-talet avskars Kyrkbyns östra spets av den nya Gävlevägen.

KYRKSLÄTTEN

Kyrkslättens egnahems-samhälle anlades i tre etapper kring det ursprungliga vägnätet som bestod av den gamla och den nya Gävlevägen. Vid 20-talets slut tillkom bebyggelsen längs vattendiket som utgör Kyrkbyns södra gräns. Planläggningen är där fortfarande ganska fri. (Område 1). Med nästa etapp på 30-talet inleddes ett nytt planeringsmönster för Skutskär. Nya gator anlades i ett strikt rutnätsmönster som delar området i regelbundna geometriska kvarter med jämna stora tomter. Bebyggelsen anlades med bestämda mellanrum i strikta rader. Kyrkslättens östra del (område 2) bebyggdes 1931-34 med en mjukare utformning än i den västra delen (område 3), som tillkom 1935-47. Kyrkslätten utvidgades åt sydväst under 40- och 50-talen med pensionärsbostäder, (område 4). På 70-talet bebyggdes den sydöstra delen där en gång Siggeboda gård låg, med Tempo och tillhörande parkeringsplatser, (område 5).

I områdets nordvästra del löper parallellt med järnvägen den gamla flottningsleden (den mörka rännan på bilden).

KYRKBYN. Området

- 1917 - tio år efter Medora - påbörjades Kyrkbyns egnahemssamhälle. Kyrkbyn anlades strax NO om Skutskärskyrkan intill den ålderdomliga Gävlevägen. Området, som utgör en triangel, avgränsades i SV av ett vattendike som sträcker sig mellan flottningsleden och Bodaån. Diket var utloppet för sjön Maren. Senare anlades i diket ett vattenrör, den s.k. "tuben", som var vattenförsörjningsrör för trämassafabriken. Bebyggelsen anlades på en moränås där vägnätet anpassades till terrängen.
- I Kyrkbyn försökte industriföretaget stimulera till en bättre egnahemsbebyggelse, och 1919 tog bolaget över byggandet och uppförde ett stort antal hus som i färdigt skick avyttrades till arbetare inom företaget. För dem som önskade bygga själva tillhandahöll företaget standardritningar av god kvalitet.
- Bolagets övertagande av Kyrkbyns planering samt anlitaandet av en arkitekt vid namn Vindblad medförde en större homogenitet i miljön och en rationell lösning av bebyggelsens planering och utformning. Man införde t.ex. gemensamma uthus, väl proportionerade och med praktiskt utförande. Större hänsyn togs till byggnadsbestämmelserna. Bolaget borrhade också två gemensamma brunnar för vattenförsörjningen. Däremot förekom ingen samhällsservice och merkantil verksamhet inom området, tvättstugor och bagarstugor låg utanför Kyrkbyn, i Svarthamn och vid Torget. (Om vägarna inom området anlades av bolaget, var det i egnahemsägarnas ansvar, som i Medora, att slutföra dem).
- I Kyrkbyn som i de övriga egnahemsområdena ombesörjde bolaget tomtindelning, låneförmedling samt tilldelning av extra lån utöver de statliga.
- Endast få strukturförändringar har förekommit i Kyrkbyn. 1922 avskars områdets östra spets (nu bebyggd med två fastigheter) av den nya riksvägen. På 60- och 70-talen bebyggdes området längs Norra vägens östra sida med moderna villor som avviker kraftigt från den traditionella bebyggelsen.

Bebyggelsen

1932 installerades kommunalt vatten och avlopp och i samband med detta moderniserades de flesta hus invändigt.

- Gatunätet, som har en mjuk anpassning till terrängen, har som princip en yttre ringgata samt ett nät av försörjningsgator för den inre bebyggelsen som ifrån ett mindre torg utgör ett bläckfiskmönster.
- I stora drag följer bebyggelsen gatunätet. Husen är byggda med regelbundet avstånd från varandra och från gatulinjen. I de flesta fall är ingången med veranda placerad på gårdsfasaden. Uthuset har ett mer diffust mönster, men de är nästan alltid byggda längs tomtens inre gräns och då de är gemensamma för två fastigheter, över tomtgränsen.

- Huvudsakligen dominerar två hustyper inom Kyrkbyns område: Den ena, som har den största utbredningen, är på 1 v. samt vindsvåning under sadeltak, som ibland har takkupor. Huset kan även ha, när det är byggt i en lutning, en källarvåning. Det ursprungliga fasadmaterialet var fasspontpanel, fönstren var av losholz-typen, och taket täcktes av tvåkupigt tegel. Den andra typen har 1 v. samt vindsvåning under brutet tak och allmänt veranda i 2 våningar. Fasad- och takmaterialet är det samma som för första typen.
- Några enstaka hus har fått en personligare utformning och skiljer sig från den övriga typbebyggelsen.
- Den ursprungliga färgsättningen var Falu rödfärg. Ljusa oljefärger introducerades fr.o.m. 1930-talet.
- Husen var uppförda för flera familjer med ägarens lägenhet på nedre botten och uthyrningslägenheter i vindsvåningen. Uppvärmning skedde med vedspis och kakelugn.
- De flesta hus har genomgått ombyggnader, och framför allt fönster, fasad- och takmaterialet har bytts ut.
- Från 1950 till 1970 har området längs Norra vägen bebyggt med moderna tegelvillor i skiftande stil. De gör ett mycket avvikande intryck i området, som allmänt har bevarat en mycket enhetlig karaktär. Extra avvikande är också två fastigheter, anlagda bland den övriga bebyggelsen (se Medora 11:106 - 11:205).

KYRKSLÄTTEN. Området

Allmän beskrivning

- Kyrkslätten är det yngsta egnahemssamhället i Skutskär. Området bebyggdes huvudsakligen i tre etapper mellan 1923 och 1948 som en naturlig förlängning av Kyrkbyns område.
- I NO avgränsas Kyrkslätten av ett vattendike som samtidigt utgör naturlig gräns mellan Kyrkbyn och Kyrkslätten. I V avgränsas det av skog medan i SO, områdets äldsta del, kantas av den gamla Gävlevägen. Kyrkslätten delas av en mittaxel som utgörs av den nya riksvägen. Denna vägsträcka byggdes 1920-22. Gamla Gävlevägen och nya riksvägen utgör det ursprungliga vägnätet i området. Utifrån dessa vägar anlades nya gator i ett strikt rutnätmönster som delar området i regelbundna geometriska kvarter.
- Områdets äldsta del består av den bebyggelse som tillkom under 1920-talets slut längs vattendiket. Planläggningen är där fortfarande ganska fri. Med 1930-talet inleddes ett nytt planeringsmönster för området och för Skutskär. Längs nya gator i ett rutnätmönster uppfördes bostadshusen i strikta rader på regelbundna tomter. Under 1940- och 1950-talen utvidgades Kyrkslätten åt SV med pensionärsbostäder och på 1970-talet bebyggdes området mellan Bodaån och Östra vägen med den stora Tempo-anläggningen.

Bebyggelsen

- I områdets äldsta del, längs vattendiket i NO, har 1930-talets bebyggelse en mycket fri planering. Husen är huvudsakligen i 1 v. med vindsvåning under brutet tak samt källarvåning. De har allmänt veranda med ovanpåliggande balkong. Detaljvariationer i utförandet är stora och ger husen en särskild kvalitetsprägel. Det förekommer också variationer i hustyper och enstaka hus har en mycket personlig utformning. Takmaterialet är i övrigt tegel, men falsad plåt förekommer. Fasaderna är panelade med fasspontpanel eller locklistpanel. Husen har ingången mot gatan. På vissa tomter förekommer fortfarande uthusbyggnader.
- Bebyggelsen som tillkom under nästa byggnadsperiod (från 1934 till 1939) har ett strängare mönster. Husen är byggda vid tre kvarter i strikta rader längs gatorna. Tomterna har samma yta och utformning med undantag för hörntomterna längs Majorsvägen. Den dominerande hus-typen har 1 v. med vindsvåning under brutet tak samt källarvåning. Husen har en kvadratisk form och har alltid ingången med veranda på östra fasaden. Fasadmaterialet har varit fasspontpanel eller locklistpanel. Tegel har varit det vanliga takmaterialet. Från och med 1930-talets mitt försvinner uthusbyggnaderna.
- I Kyrkslättens östra del speglar bebyggelsen skilda byggnadsperioder. Området bebyggdes från 1937 till 1947 och husen uppfördes i homogena serier i olika omgångar, med undantag för tomterna längs Gävlevägen där det förekommer sena kompletteringar och ombyggnader av bebyggelsen.

Denna dominerande hustyp finner man huvudsakligen längs Bergslagsvägen. Den är en funktionalistisk version av egnahemmet. Huset är i 1 v. med vindsvåning under sadeltak samt en hög källarvåning. Fasadmaterialet är locklistpanel och takmaterialet tegel eller eternitplattor. Verandan ersätts där av skärmtak över en yttertrappa av betong.

- I områdets SÖ del byggdes på 1940- och 1950-talen sju intressanta hus med flera lägenheter avsedda för pensionärer.
- Längs Gävlevägen är flera fastigheter avsedda för affärsverksamhet.
- I Kyrkslätten som i de övriga områdena har kraftiga ombyggnader och några enstaka avvikande nybyggnader skadat områdets ursprungliga kvaliteter.

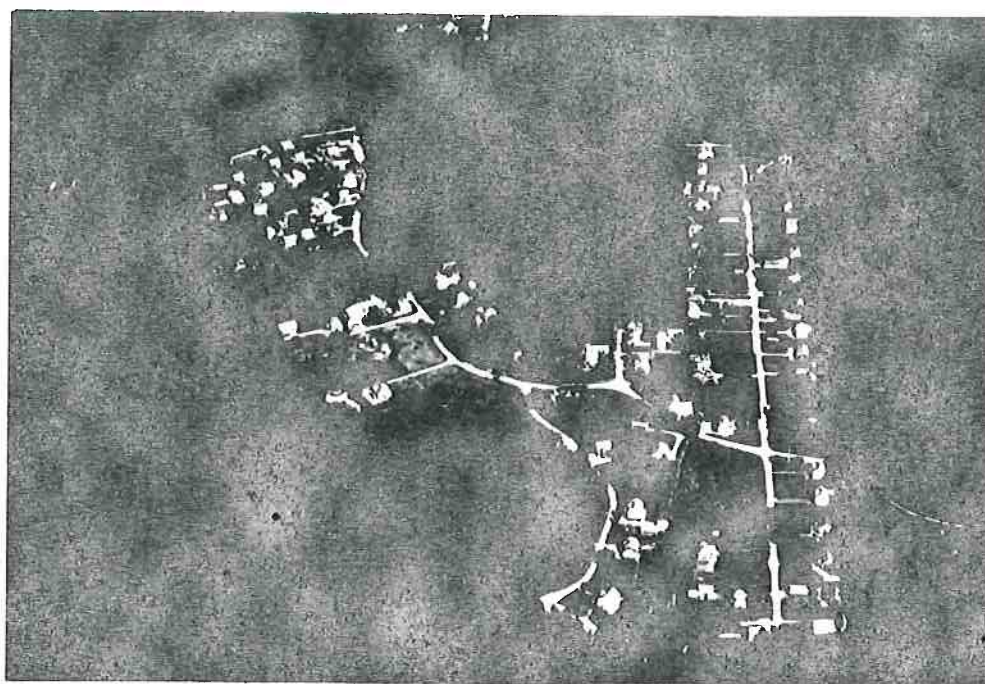

Foto: Byggnads-
nämndens arkiv,
Skutskär.

- Flerängsområdet har ett mycket säreget struktureringsmönster. Väg-
nätet med delvis förhistoriska anor gav tidigt prägel till området
som blev knutpunkten för vägarna till Bultboby, sjön Trösken, Flerängs
gård, Harnäs och Medova.
 - I Flerängs NV del vid Lindsäng avstyckades på 20-talet från privat
mark, ett mindre område beläget på en moränås. Bebyggelsen
anpassades till terrängen efter ett diffust mönster som gav området
en prägel av klungby.
 - Åt Ö på bolagets mark, längs en ny gatuaxel i N-S, anlades i två
strikt rader nya egnahemsbostäder. Husen byggdes vid tomternas inre
gräns med trädgårdar mot gatan.
- Andra hus anlades längs det äldre gatunätet och gav uttryck för ett
tredje planeringsmönster.

FLERÄNG. Området

Allmän beskrivning

- Fleräng omgärdas av skog. Delar av området var gamla ängar med anor från 1500-talet. Vägnätet, med delvis förhistoriskt ursprung, gav tidigt området en säregen prägel. Detta nät blev knutpunkten för vägarna till Bultboby, sjön Trösken, Flerängs gård, Harnäs och Medora. Senare utvecklades vägnätet med nya vägar: bl.a. Flerängsvägens gatuaxel, Parkvägen mellan Herrgårdsvägen och Flerängsvägen.
- Ägoförhållandena kom också att påverka Flerängs utvecklingsmönster. I områdets NV del vid Lindsäng ägdes marken av grosshandlare Th. Olrog som sålde den till egnahemsbyggare på 1920-talet. Området med olikartade tomter består av en mindre moränås, där bebyggelsen anpassades till terrängen enligt ett mycket fritt planeringsmönster. Detta ger till Lindsäng en prägel av klungby. Lindsäng, som avgränsas i N av Herrgårdsvägen och i Ö av Lindsängsvägen, utgör en självständig del av Fleräng.
- Området i Flerängs Ö del längs Flerängs gatuaxel ägdes av Korsnäs-bolaget, som vid olika tillfällen lät försälja tomter till egnahemsbyggare. Det är i områdets N del som Skutskärs första Folkets Hus byggdes 1912.
- Längs det äldre gatunätet, mellan Flerängsvägen och Lindsäng, anlades andra hus som anpassades till de topografiska förhållandena. Dessa hus gav Fleräng sitt tredje säregna struktureringsmönster.
- Flerängs-området har vid två tillfällen tillhört Gästrikland, men 1940 återfördes Fleräng till Uppland och Älvkarleby. I samband med detta installerades kommunalt vatten och avlopp under 1940-talet.
- Under sommaren 1980 asfalterades vägarna i Flerängs-området.

Bebyggelsen

- Husbyggandet i Fleräng sträcker sig över många år, från 1912 med Folkets Hus till 1940-talet; senare kompletteringar förekom också under 50- och 60-talen.
- Fleräng präglas inte av en bearbetad bebyggelseplanering, som de övriga inventerade områdena. Husen har byggts sporadiskt efter behov under skilda perioder. De har framför allt en topografisk anpassning till den befintliga miljön. Mest homogent är Lindsängs-området, där husen byggdes huvudsakligen mellan 1924 och 1930. Längs Flerängsvägen har bebyggelsen, trots de skilda byggnadsperioderna, följt samma anläggningsmönster. Husen har byggts längs skogsgränsen, med trädgården mot gatan.
- Stilvariationen i Fleräng är stor. Ingen hustyp kan påstås dominera. Förebilderna har man hämtat från de andra egnahemsområdena. Detta gav området en mycket speciell karaktär med stora variationer i byggnads-

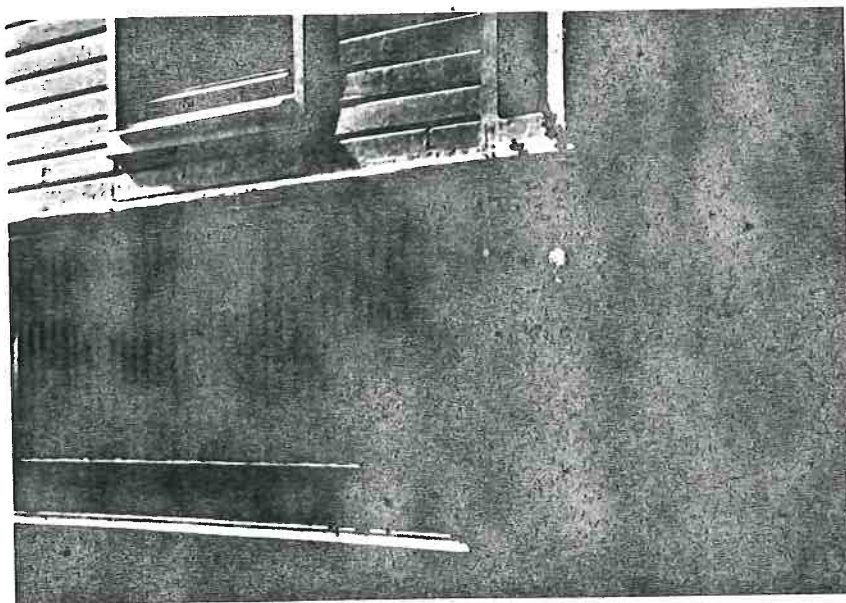
utförandet och en mjuk anpassning av bebyggelsen till terrängen.

- Ombyggnadsvågen de senaste åren har tyvärr förvandlat enskilda hus till avvikande byggnader och brutit miljöns befintliga egenskaper.
- Ett särskilt problem är att längs Flerängsvägen anläggs garage och liknande byggnader längs gatulinjen, vilket medför att husen göms bakom dessa.

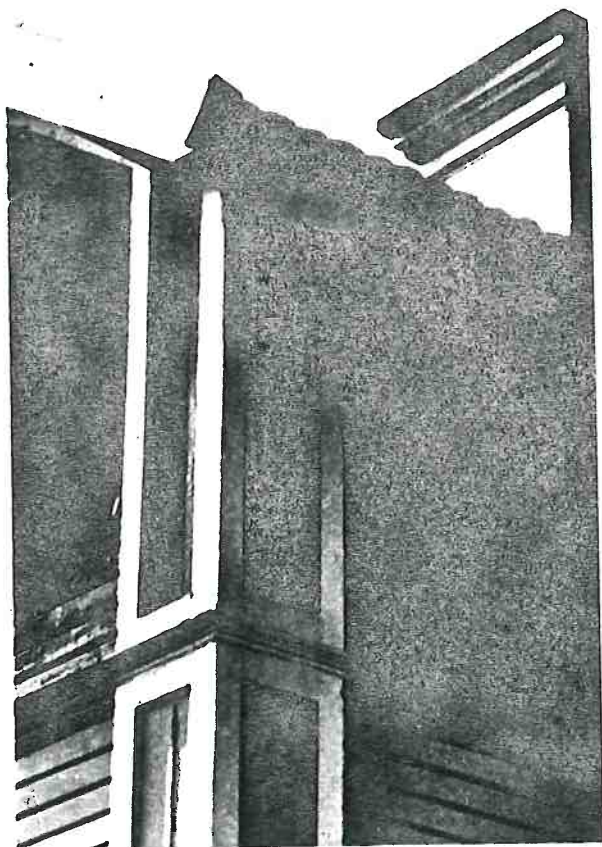
Ytor utomhus

Fasadmaterial

- Husen i Skutskär har för det mesta en konstruktion i regelstomme. Detta medför att panelning är den logiska lösningen som fasadmateriäl.
- På 1750-talet började man panela en del hus, framför allt exklusiva byggnader. Men det är först med de finbladiga sågarna som brädsågningsen fick en större omfattning och panelning därmed en mer allmän spridning.
- Sågverksanläggningen i Skutskär medförde att man fick en mycket enhetlig paneltyp. Från sekelskiftet till 1930-talet kläddes husen med fasspontpanel; senare, som t.ex. i Kyrkslättens yngsta delar, fick de framför allt en fasadbeklädnad med locklistpanel.
- På fasaderna gavs fasspontpaneler ofta olika riktningar; allmänt stående i nedre delen och liggande i den övre. Fasadernas beklädnad och utsmyckning kompletterades med varierande list- och fodertyper.
- Ombyggnader på senare tid har gått hårt åt den traditionella panelningen. Många nya främmande paneltyper har tillkommit och avvikande material som eternit, tegel, plåt m.m. har förtagit mycket av områdenas enhetliga karaktär.

Fasspontpanel stående i sockeln och liggande över den. Panelens riktning och bredd samt lister, foder och vattbräder ger fasaden en variationsrik karaktär. (Medora 11:40 - 1907)

Knutarna är en känslig och utsatt byggnadsdel. För att skyddas kläs de med en knutlåda av bräder och blir en del av fasadens utsmyckning.
(Medora 11:40 - 1907)

Några fönstertyper och fönsteromfattningar

Fönster

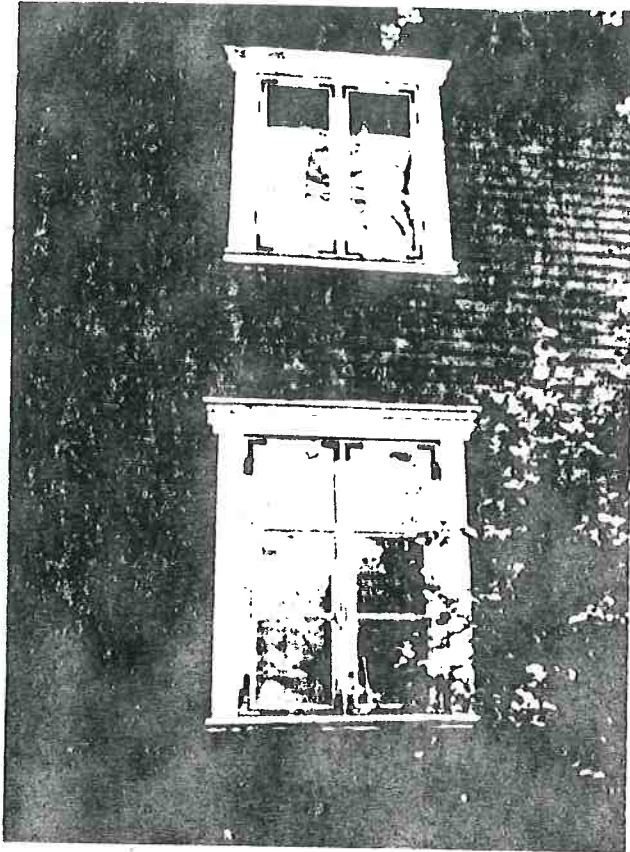
Fönstren är en mycket viktig del av fasaden och av husens karaktär. De för in ljus till rummen och de utnyttjas som dekoration i fasaden. Fönsteröppningarna kan ha skiftande storlek och proportioner, vilket genom fördelningen över fasadytan kan ge skilda byggnader väsentligt olika karaktär. Spröjsindelning och fönsterinramning kan förstärka eller motverka proportionsintrycket.

- Ursprungliga fönster är i dag en sällsynthet. De har varit utsatta för skador mer än andra byggnadsdetaljer. I samband med isoleringskraven har de gärna bytts ut mot modernare fönster av andra format och utformning. Modepåverkningar har också spelat en väsentlig roll. Det är omöjligt att här presentera alla variationer av äldre byggnader med yngre fönster, men konsekvenserna är väl kända.
- Det sexdelade fönstret med ursprung i 1800-talet var ända in på 1900-talet mycket vanligt.
- Det fyrdelade fönstret förekommer som regel på enklare byggnader.
- Losholz -fönstret som var mycket vanligt i Stockholm vid 1800-talets mitt infördes senare. Det har fast tvärpost som delar bågar på höjden i en mindre och en större båge. I sin enklare form är det utan spröjsning. En variant kan ha spröjsning endast i övre bågen.
- Med funktionalismen tillkommer tvåluftsfönstret samt treluftsfönstret utan spröjsning.
- Halvvåningsfönstret kan man betrakta som en särskild fönstertyp.
- Lunett -fönstret återfinns som gavelfönster. Lunett- och gavelfönstrens olika utformning innebär en slags personlig signatur på huset.

Fönsteromfattningar

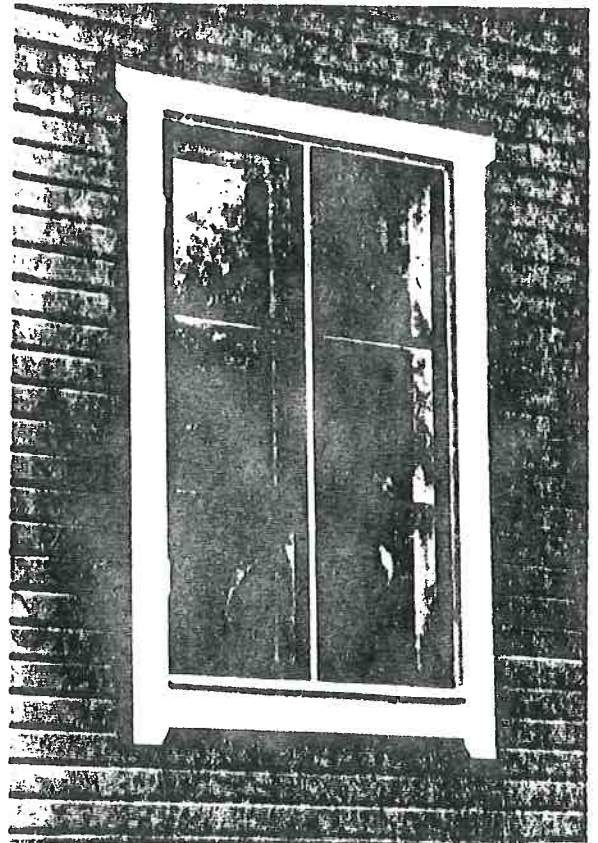
Fönsteromfattningarna har fått mycket varierande utformning, beroende på platser och perioder. I sin enklaste form har de endast bestått av en slät bräda runt fönstret. Andra varianter är kantavsågade brädor som bildar figurer. Vidare kan större effekter nås med profilerade lister. Det är i allmänhet överstycket som markeras och eventuellt med en enklare motvikt i underkant. Fönsteromfattningen ger dekorativa effekter, variation och individualitet åt byggnaden.

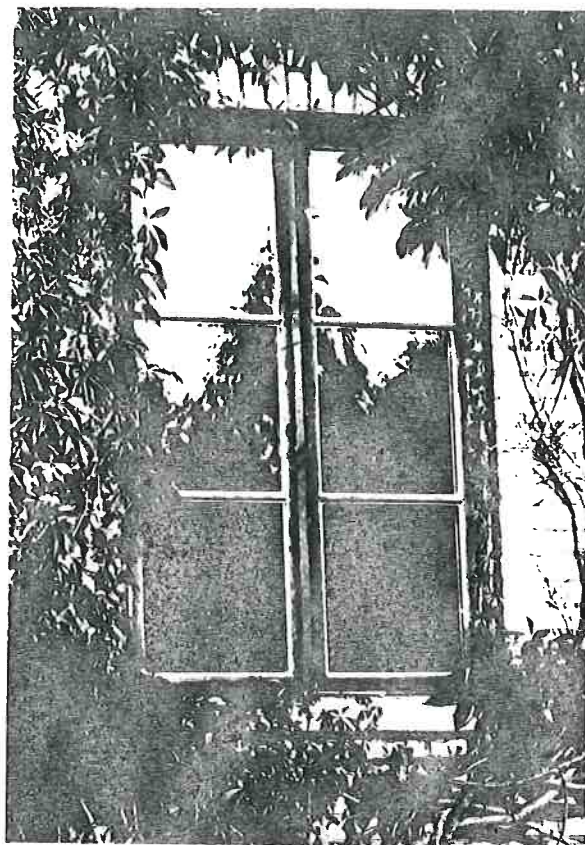
Variant av äldre sexdelade fönster med utåtgående bågar. Med profilerade överstycken understryks fönstrets höjd.

(Harnäs 11:56 - Stenvreten 1890-talet)

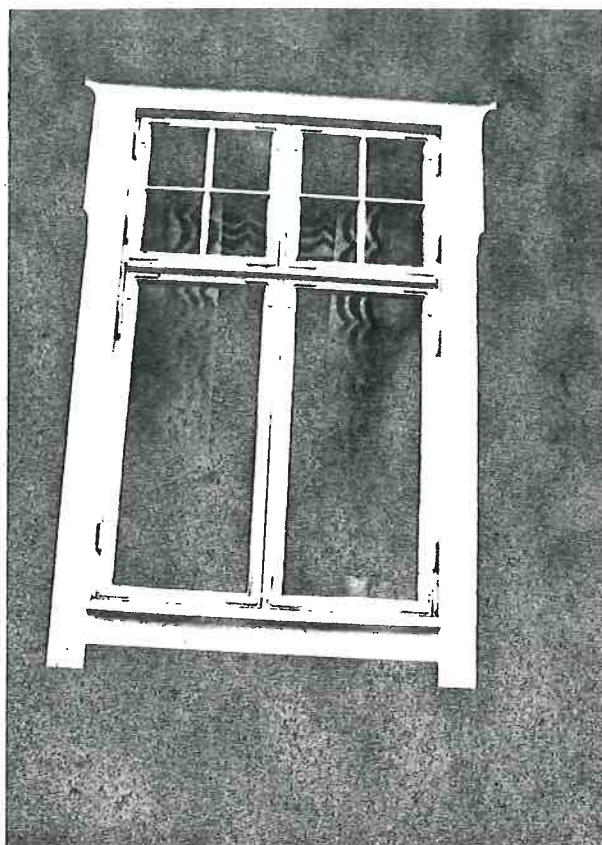
Yngre sexdelade fönster med enklare omfattning. (Medora 11:168 - 1923)

I tegelbyggnader är fönsterkarmen indragen och tegelomfattningen annorlunda än träomfattningen. Förändrad dekorativ effekt.
(Medora 11:202 - 1911)

Losholzfönster med spröjsade övre
bågar. Släta brädor med hörnmarke-
ringar ger med enkla medel en mar-
kerad dekorativ effekt.

(Medora 11:38 - 1908)

(Medora 11:143 - Kyrkbyn 1922)

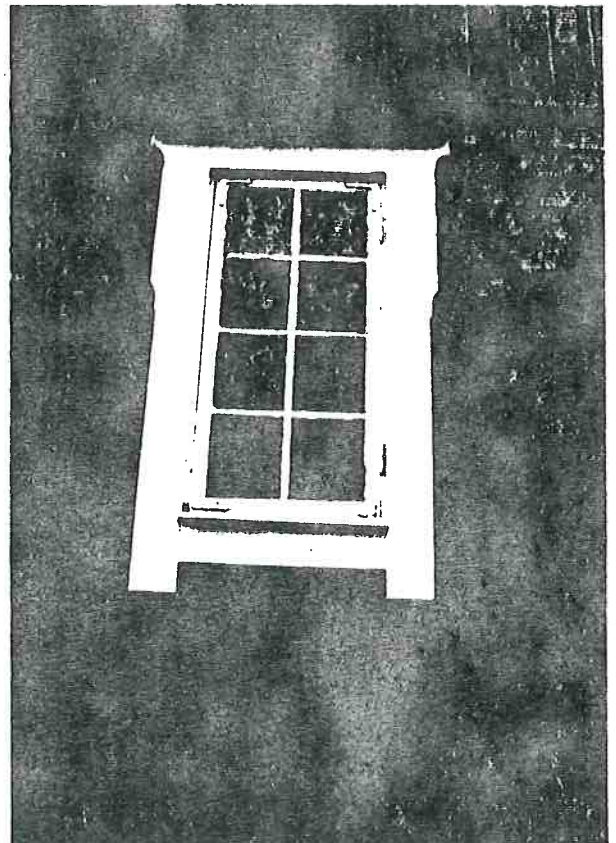

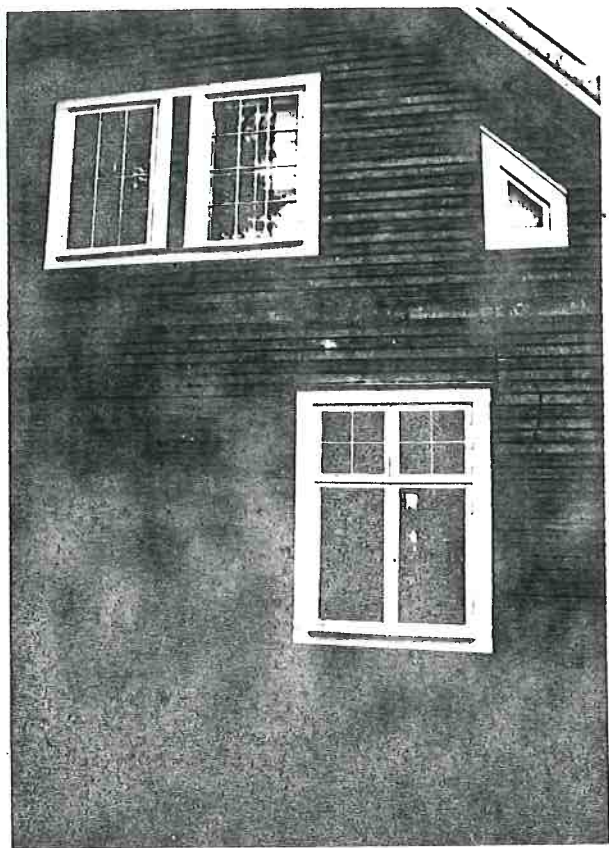
Enkel variant av losholzfönster utan spröjsning. Understycket är här en del av fasadlisten.

(Harnäs 11:59 - Stenvreten 1920)

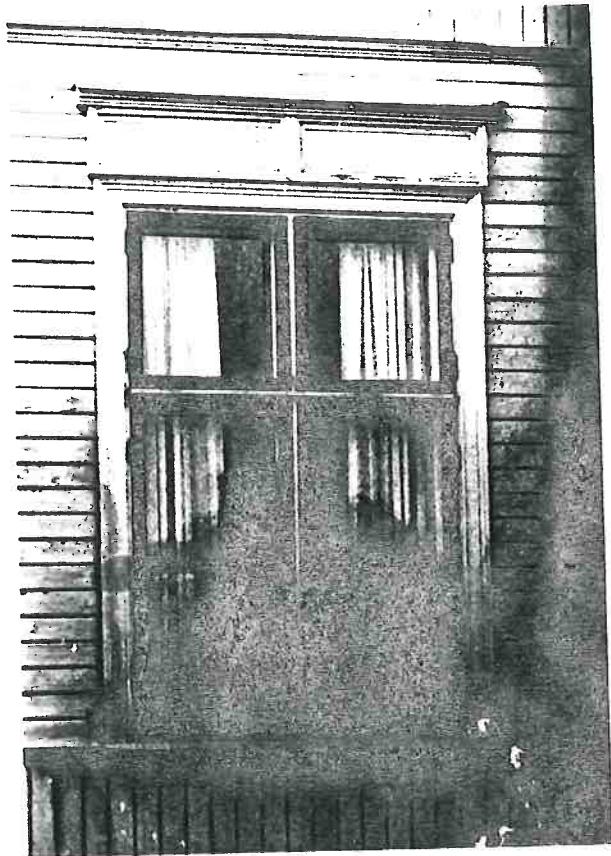
Även mindre fönster kan genom fönsterfoder och spröjsning få en viss personlighet.

(Medora 11:38 - 1908)

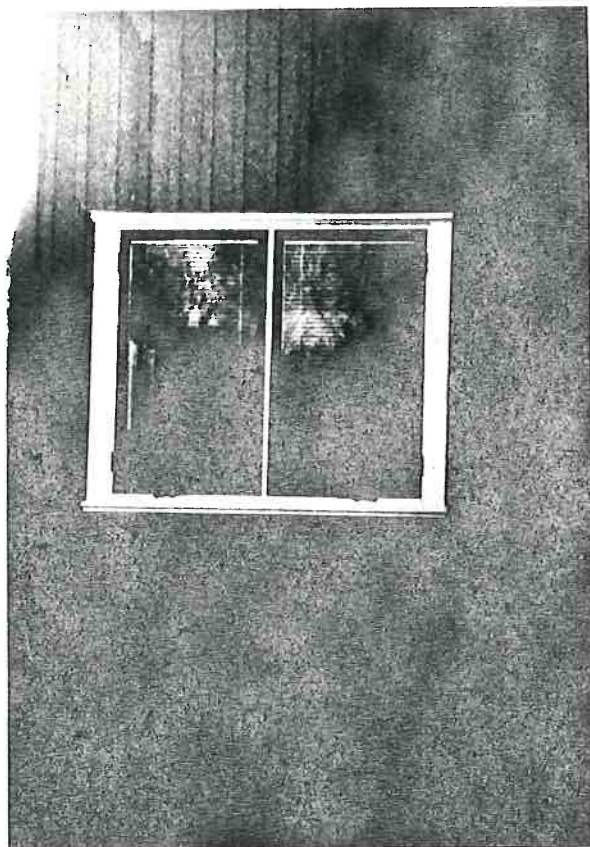

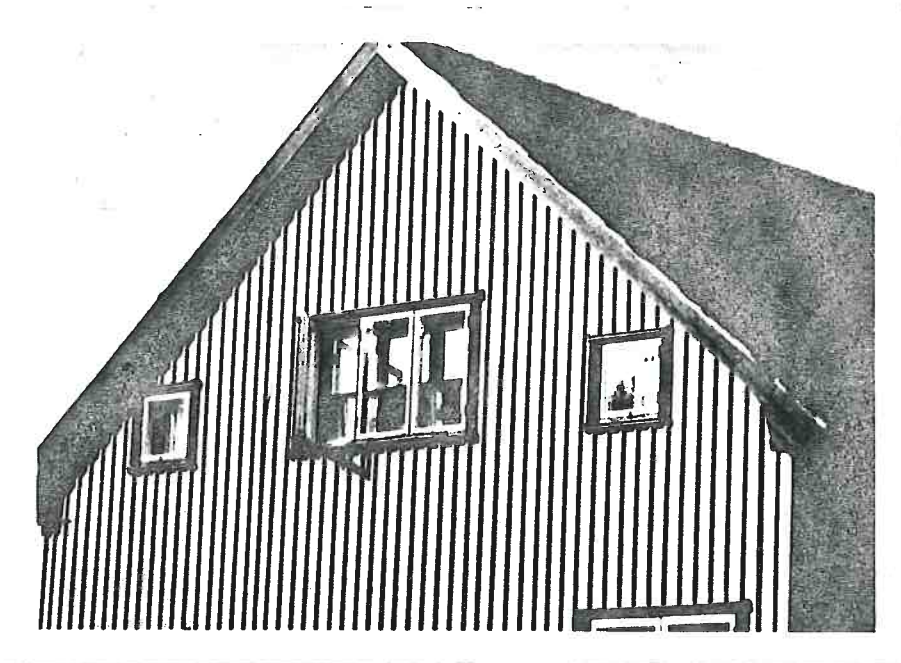
Kombinationen av tre fönstertyper på samma gavel ger liv och variation i fasadlivet. Upptill två enbågiga fönster med spröjsning, sammankopplade genom omfattningen. Nertill t.h. losholz-fönster med spröjsade överbågar och enkel omfattning. Lunett-fönstret längst upp t.h. betonar genom sin utformning takvinkeln.
(Medora 11:93 - Kyrkbyn 1917)

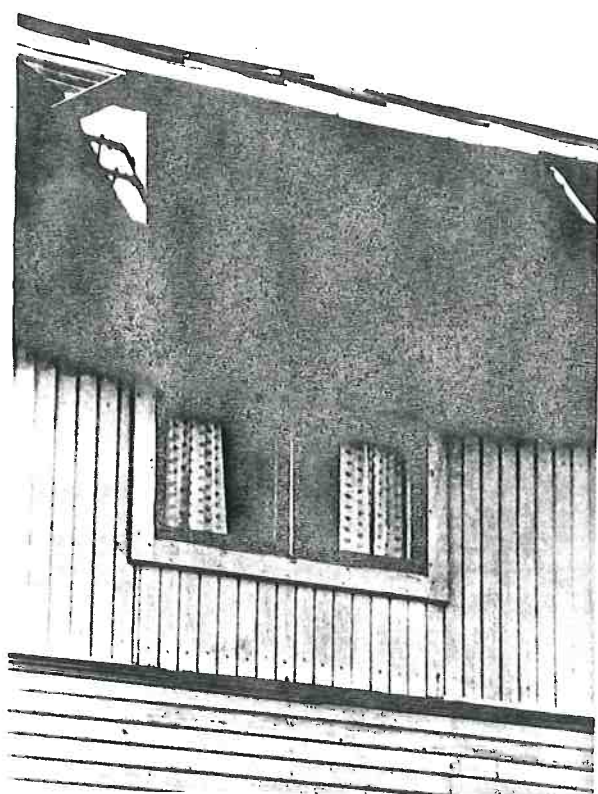
Losholzfönster som genom fyrdelningen av underbågen ger intryck av ett sexdelat fönster. Även färgsättningen kan påverka den dekorativa effekten. (Medora 11:21 - 1908)

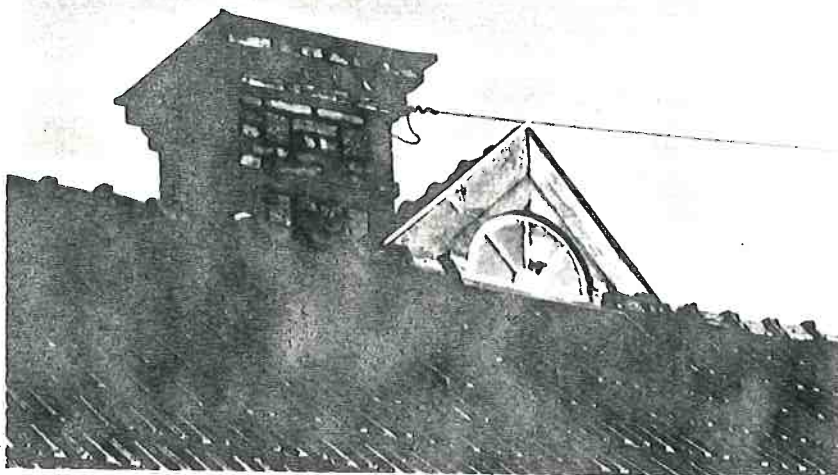
Tvåluftsfönster, en förenkling av en fönstertyp med rötter i funktionalismen. (Kyrkslätten 1:90 - 1947)

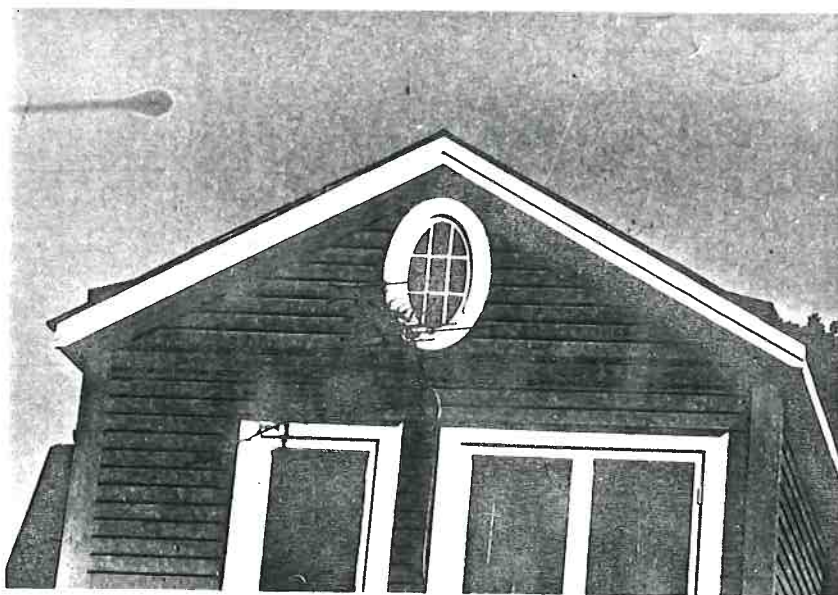
Treluftsfönster samt fyrkantiga enkla gavelfönster. Den vanligaste fönsterutformningen i Kyrkslättens yngre bebyggelse från 40-talet. (Kyrksläppen 1:87 - 1946)

Enkelt halvåningsfönster av senare datum. Lagg märke till blindfönstret i takkupan. Planerna ändrades vid uppförandet och fönstret i takkupan ersattes med halvåningsfönstret. (Medora 11:21 - 1908)

(Medora 11:38 - 1908)

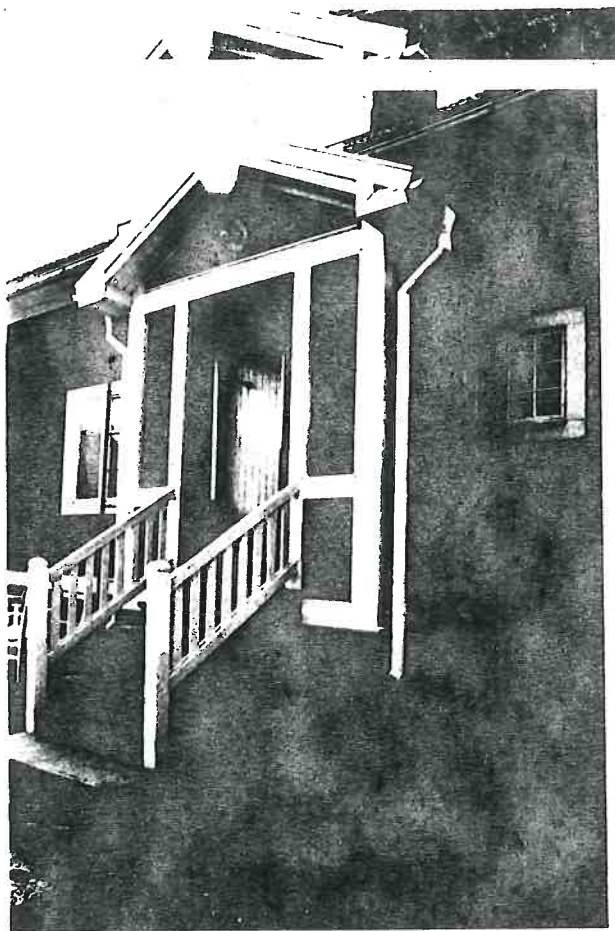
Lunettfönstren kan få en mycket personlig utformning; variationerna är många.

(Medora 11:132 - Kyrkbyn 1923)

Utvändiga påbyggnader

Verandan

Inom de inventerade områdena förekommer verandor så gott som på alla äldre hus. Variationerna är stora och det förefaller omöjligt att presentera alla typer. Karakteristiskt är att de ofta har utsatts för kraftiga förändringar mera än andra delar av husen. Detta medför att endast få är bevarade i sitt ursprungliga skick. Man kan ändå skifta mellan några typer av verandor.

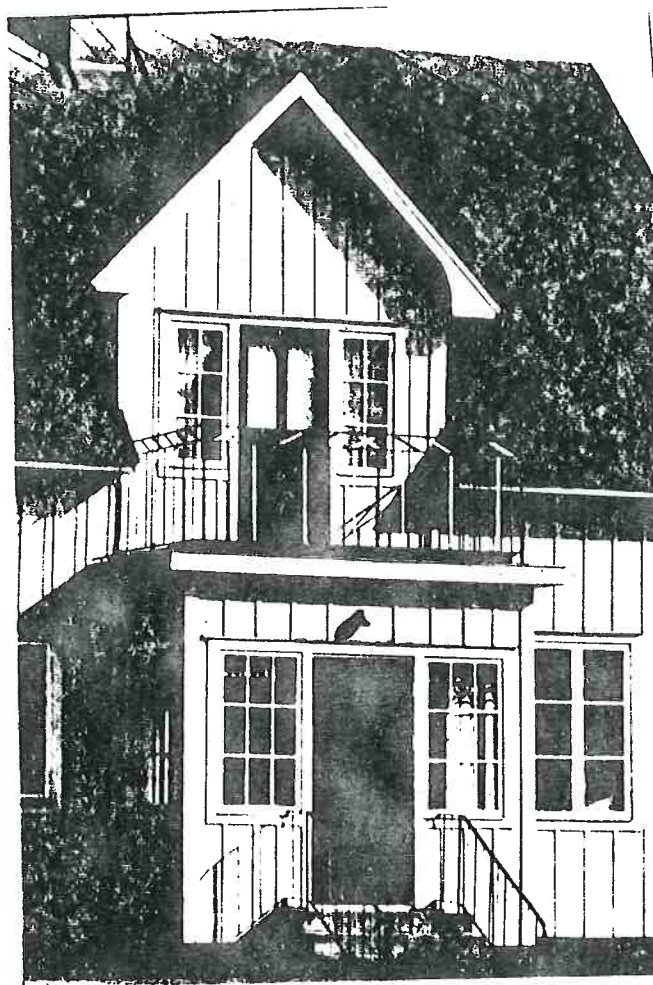

Den lilla öppna verandan i en våning är i dag en sällsynthet p.g.a. ombyggnaderna. Denna typ utgör en direkt utveckling av brokvistar av äldre modell. Med sin genuina och enkla utformning har den ett omistligt värde. (Kyrkbyn 1919)

Glasverandan kan sägas vara en öppen veranda som blivit inglasad. Glasverandan kan finnas både som envånings- och flervåningsveranda. I detaljer har glasverandan mycket gemensamt med den öppna verandan. (Kyrkbyn 1922)

Medora 11:143

Verandan med ovanpåliggande balkong. Antingen verandan är öppen eller inglasad kan den vara försedd med en balkong som man når från övre våningen. Denna tillbyggnad medför i envånings byggnader ett försvårande av takkonstruktionen och är därför en sen företeelse. (Kyrkslätten 1925)

Kyrkslätten 1:11

Skärmtaket

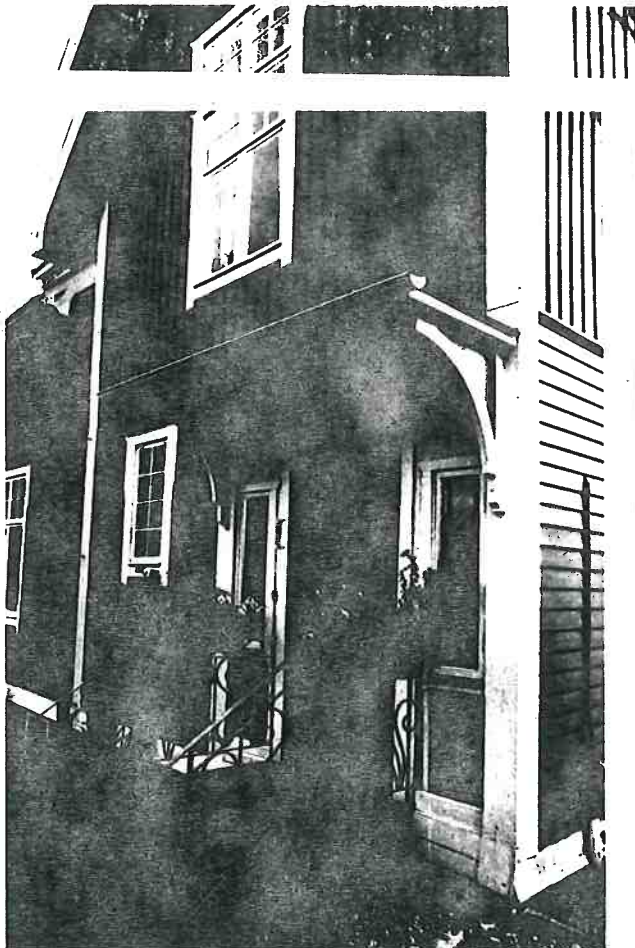
- Skärmtaket är ett enklare dekorativt inslag som understryker entréns viktiga funktion, samtidigt som det skyddar husets ingångar från regn och snö.

Skärmtaket är troligtvis äldre än brokvisten och har en ålderdomlig tradition.

Det kan utformas som ett enkelt sadeltak på konsoler, som en halv pyramid eller som platttak.

Konsolerna har mycket olika utseende, de kan vara raka, böjda, S-formade eller vara utformade som skivor.

Skärmtaket förekommer i enstaka exemplar inom de inventerade områdena.

Platt skärmtak med böjda konsoler. (Medora 1908)

Platt skärmtak från 1940-talets typhus i Kyrkslätten. Funktionalistiskt utformade

Kyrkslätten 1:93

Yttertak

Traditionella takmaterial

Inom det inventerade området förekommer huvudsakligen tre äldre typer av takmaterial: Tegel, plåt och papp.

Takteglet har haft den största utbredningen. Tak med slät plåt förekom endast på enstaka byggnader, ofta i samband med en låg taklutning. Papp förekom endast på uthusbyggnaderna.

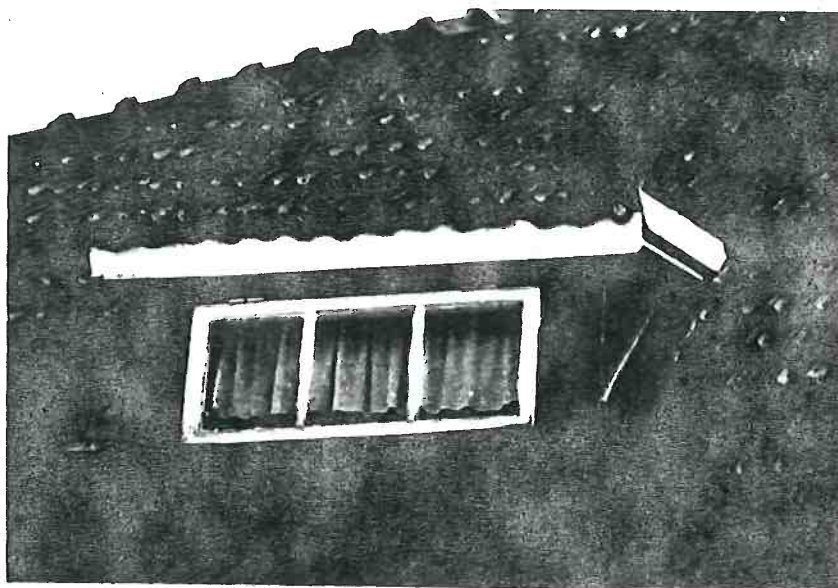
Taket som många andra husdelar har utsatts för kraftiga förändringar, särskilt på senare tid - svårigheten att få tag i taktegel, strävan efter ett billigare och mer lättskött material, medför att de traditionella takmaterialen försvinner.

Tegel

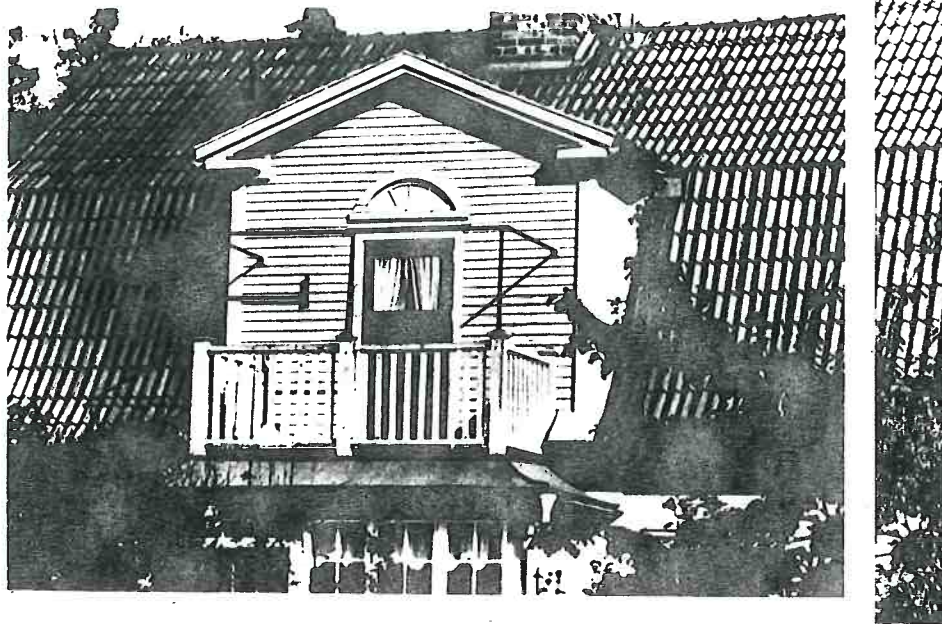
Att teglet fick en så stor spridning i Skutskär berodde troligen på järnvägens tillkomst. Tidigare medförde transporterna att tegel var mera svåröverkomligt.

Tillverkning av tegel, s.k. cementplattor, har dock förekommit i mindre omfattning i Skutskär. Tillverkaren var en person i Bodarna med namnet Lindell. Flera byggnader i Medora och i Kyrkbyn är ännu täckta med detta tegel.

Inom områdena förekommer utöver det lokala teglet en-, två- och tre-kupigt tegel.

Tvåkupigt tegel av lokal tillverkning kallas också "cementpannor".
(Medora 1908)

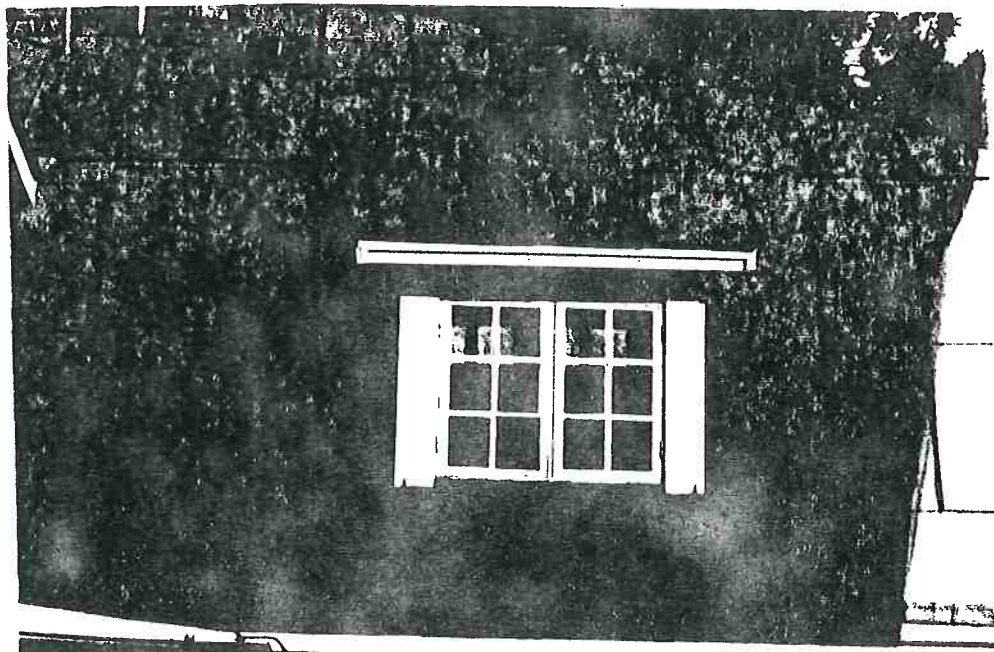

Traditionellt tvåkupigt tegel. (Kyrkslätten 1920)
Kyrkslätten 1:4

Plåt

Enstaka byggnader i Medora och Kyrkbyn täcktes med plåt. I Kyrkslättens äldre delar är materialet vanligare.

De tidigare plåttaken var byggda med obehandlad järnplåt, s.k. svartplåt. Det är troligen först i samband med införandet av galvaniserad plåt kring sekelskiftet som plåten blev vanligare.

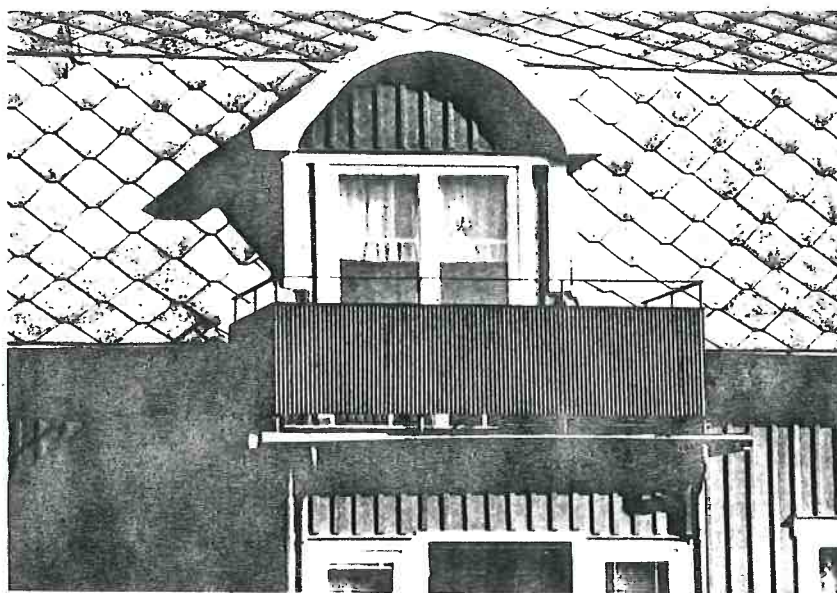
Falsad plåt, slät, obehandlad eller målad, ger till de plåttäckta byggnaderna en särskild karaktär. (Kyrkbyn 1923)

Papp

På enklare bebyggelse, uthus och liknande, används fortfarande papptak. Pappen tjäras vart tredje eller fjärde år. Papptaken har ganska kort livslängd.

Eternitplattor

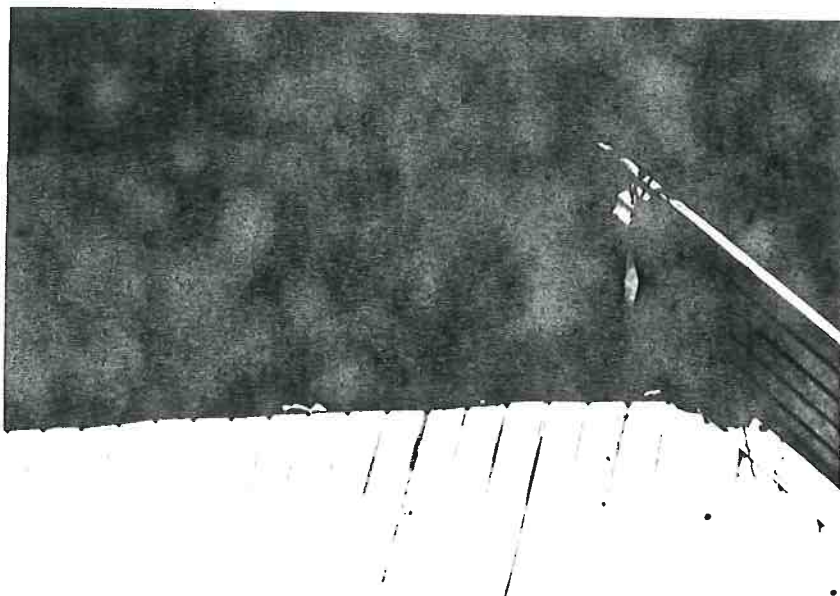
Eternit slog igenom på 1940-talet som tak- och som fasadmateriäl. Dess användning på äldre byggnader är olämplig utseende- och stilmässigt sett.

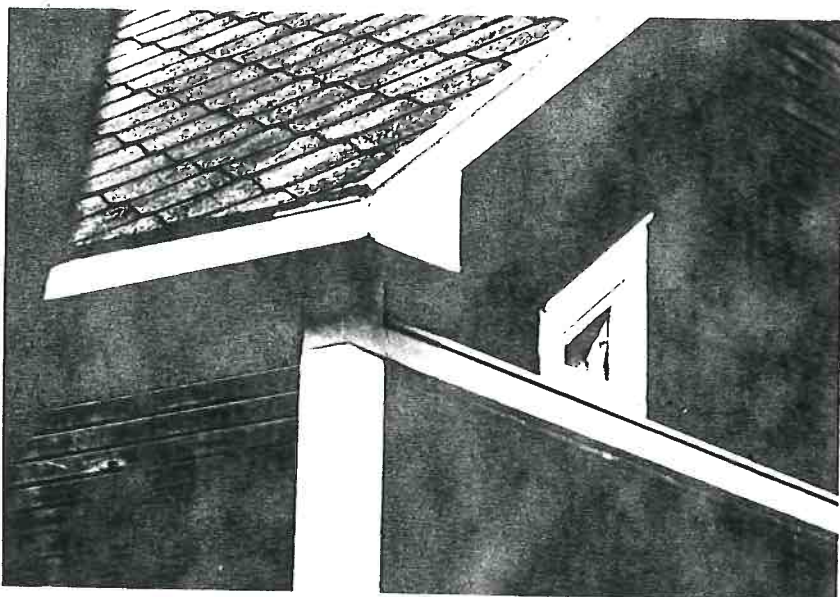
Eternittak med rombiska plattor. (Kyrkslätten 1:10 - 1931)

Vindskivor, takfot

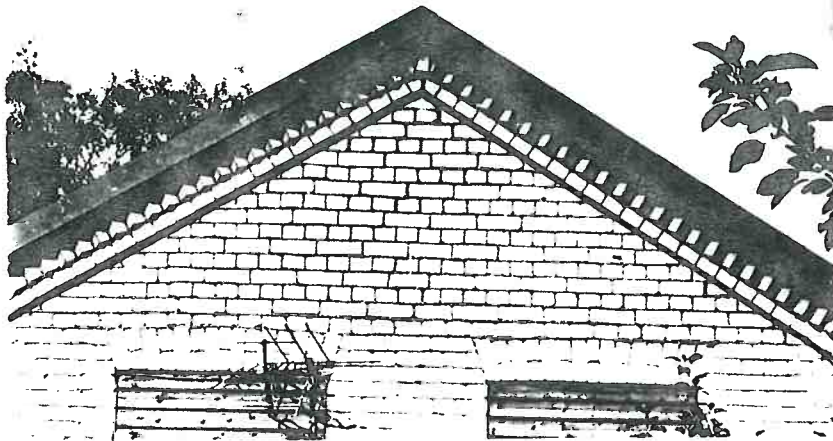
Takfoten liksom vindskivorna har på de äldre husen många olika utformningar. Detaljutformningen är ofta beroende av det takmaterial som används. Takfoten kan lämnas synlig eller inklädas på olika sätt. På de yngre husen är taksprånget mindre och enklare utfört.

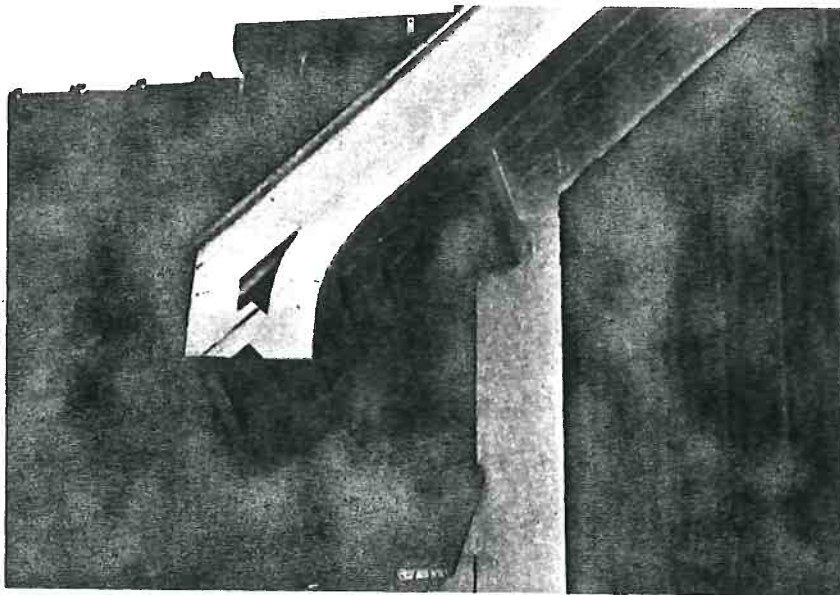
Taksprånget med profilerade sparrar. (Medora 11:21 - 1908)

Takfoten kunde inklädas på ett enkelt sätt.
(Medora 11:191 - Kyrkbyn 1920-talet)

På tegelbyggnader kan takfoten ges en dekorativ utformning.
(Medora 11:197 - 1911)

Vindskivans avslutning har här fått en dekorativ och personlig utformning. (Medora 11:38 - 1908)

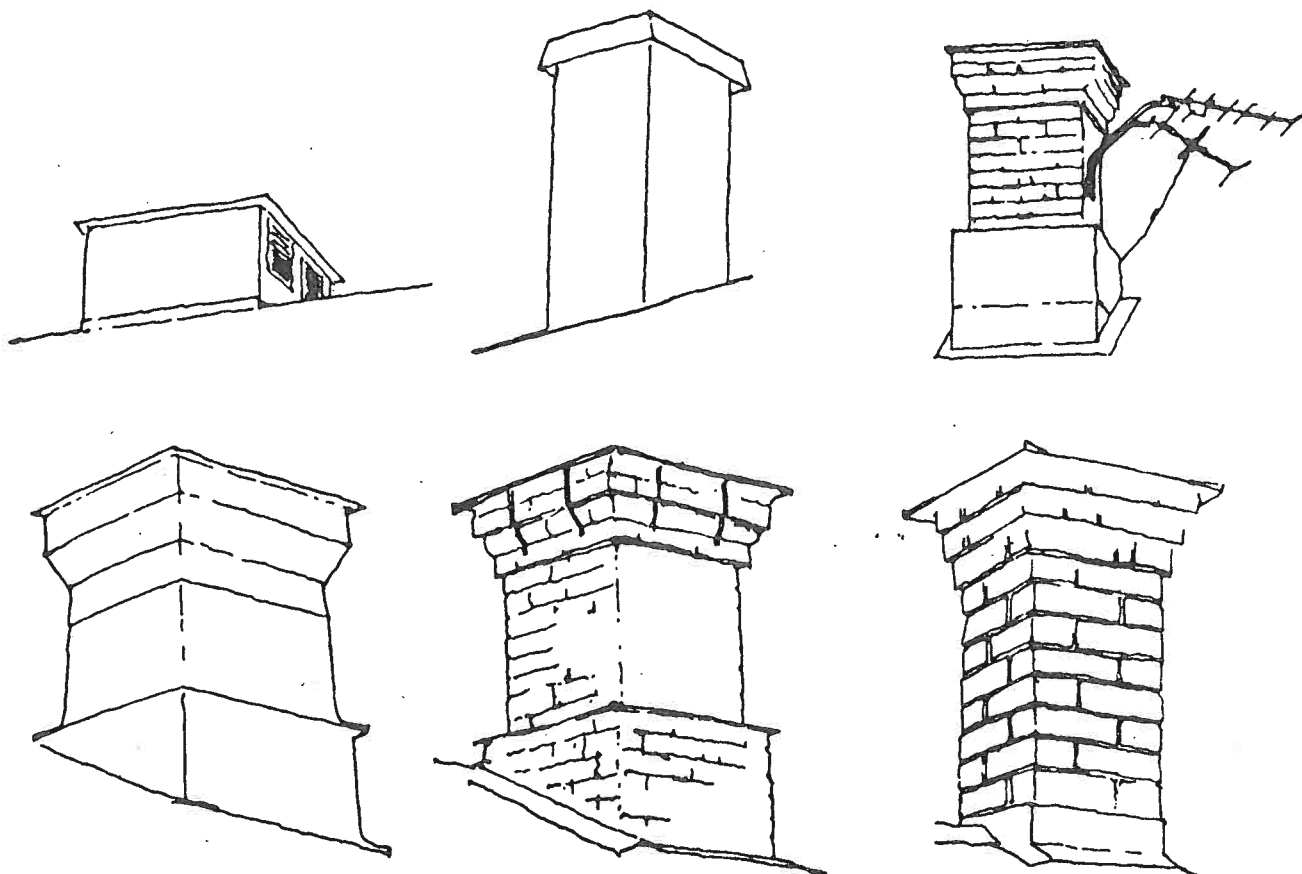
Skorstenar och eldstäder

Skorstenen

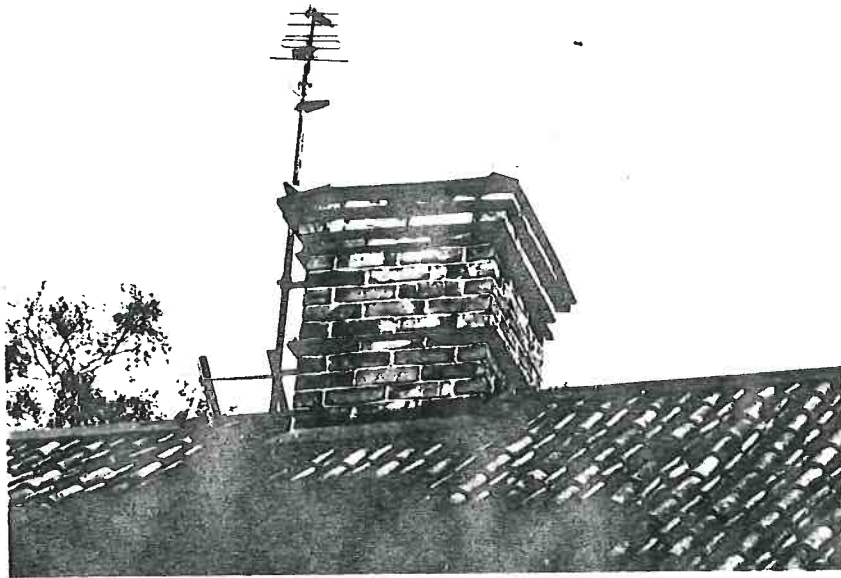
- Kring sekelskiftet fick man tillgång till fabriksstillverkat tegel i frostbeständigare kvalitet. Detta möjliggjorde en skorsten utan ytbehandling och formtegel kunde användas för att ge relief åt ytan.

För att skydda skorstenen försågs den med en utskjutande krans och ofta fick den en avtäckning av plåt.

- Den utvändiga skorstenen slits hårt av väder och vind och i många fall har den blivit utbytt eller påklädd.

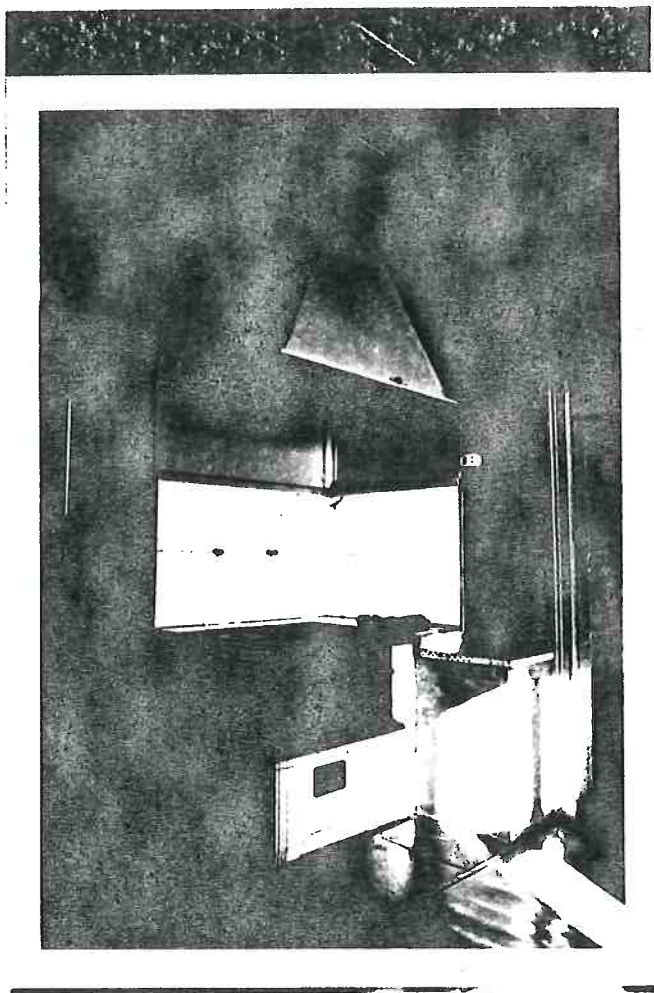
Skorstenar förändras: de ersätts eller kompletteras med moderna plåthuvar, utrustas med TV-antennar eller kläs in med plåt (nedtill t v inklädd respektive med teglet synligt). Nedtill t h en modell som lämpar sig för nyttförande och är enkel att nytillverka samtidigt som den i huvuddrag ansluter sig till äldre utförande.

Den vanligaste skorstenstypen i Skutskärs äldre områden, här murad
av frostbeständigt tegel. Förbanden skapar en dekorativ effekt.
(Medora 11:99 - Kyrkbyn 1920)

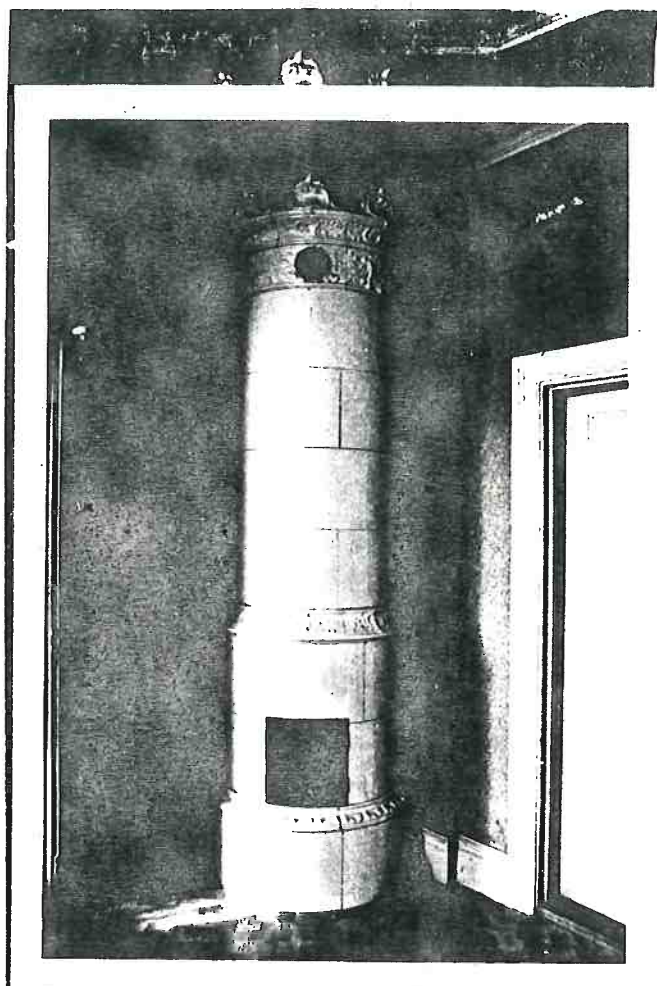
Spisen och kakelugnen

- I och med att köksspisen av järn introducerades under 1800-talets senare del, revolutionerades köksarbetet. Spistypen blev mycket utbredd, och blev del av den fasta inredningen i den äldre egnahemsbebyggelsen.
- Före centralvärmens tillkomst var kakelugnen den traditionella värmekällan, tillsammans med järnspisen. I egnahemsbebyggelsen fanns både runda och rektangulära kakelugnar. De var allmänt av vitt kakel och enkelt utformade.
- Om en del kakelugnar är bevarade, har däremot järnspisen helt försvunnit p.g.a. de successiva ombyggnader och moderniseringar som skett.

Kök från 1908 i Medora. Järnspis med kupa. En sällsynthet!

Medora 11:21

Vit nyrokoko-kakelugn i samma lägenhet.

Medora 11:21

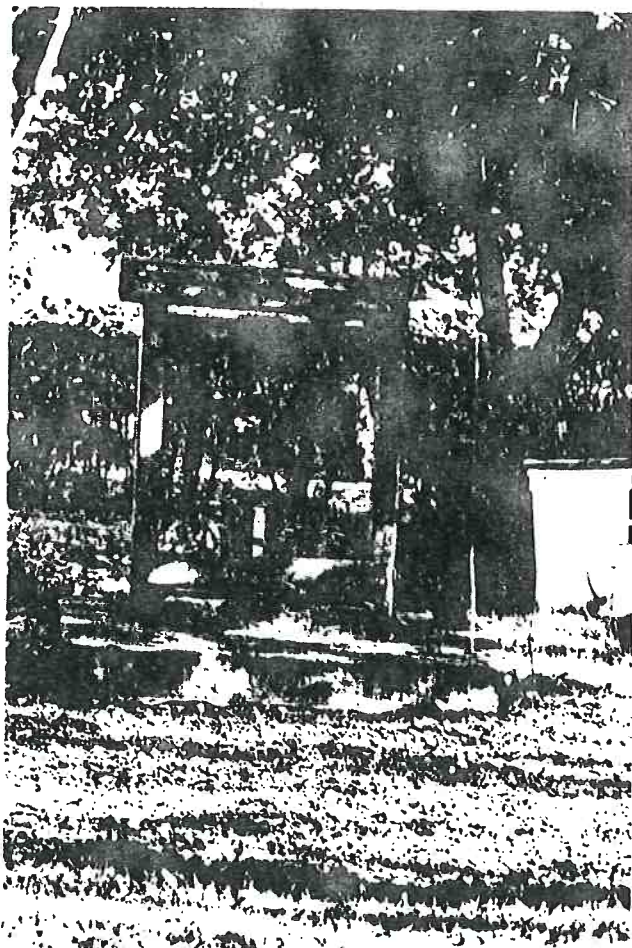
Detaljer kring husen

Brunnar och pumpar

Samtliga områden utom Kyrkslätten bebyggdes innan kommunalt vatten och avlopp installerades under 30- och 40-talen. Vattenförsörjningen löstes på det traditionella sättet med brunn eller vattenpump.

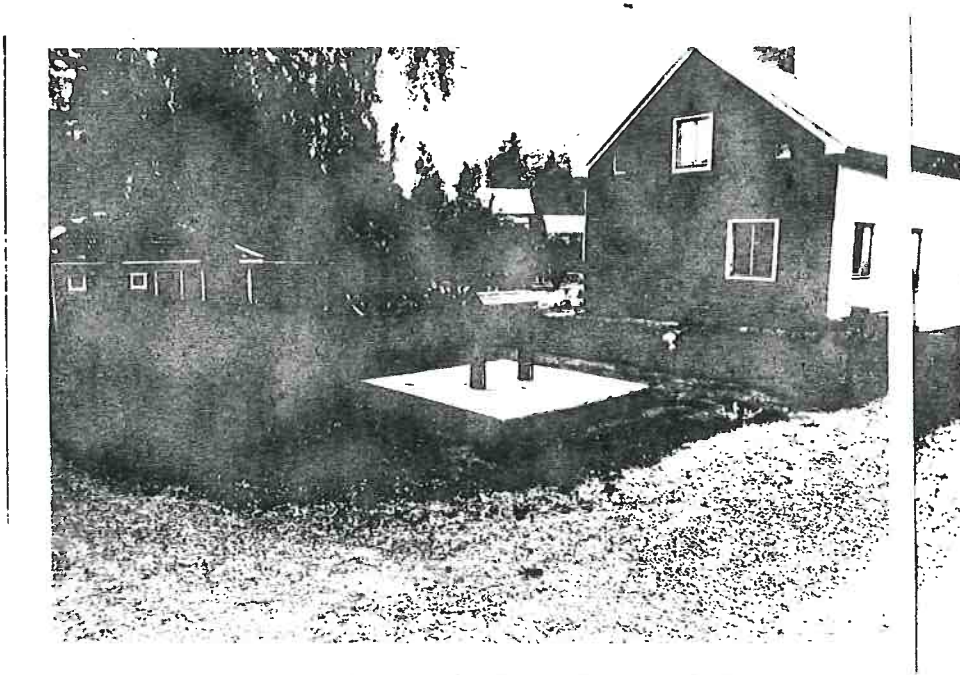
I de äldsta områdena fanns allmänt brunn på varje tomt; ibland delade 2 eller 3 fastighetsägare på en gemensam brunn, alternativt pump. Pumpen hade nackdelen att kunna frysa på vintern, därför behöll den ålderdomliga brunnen till slut sin särplats i miljön.

I Kyrkbyn, där bolaget tog över planeringen och byggandet, borrades två gemensamma brunnar vid allmänna gator. Men för att undvika vattenbäringen borrade många egnahemsägare egna brunnar på sina tomter.

Mycket väl bevarad brunn i Medora. En sällsynthet!

Medora 11:59

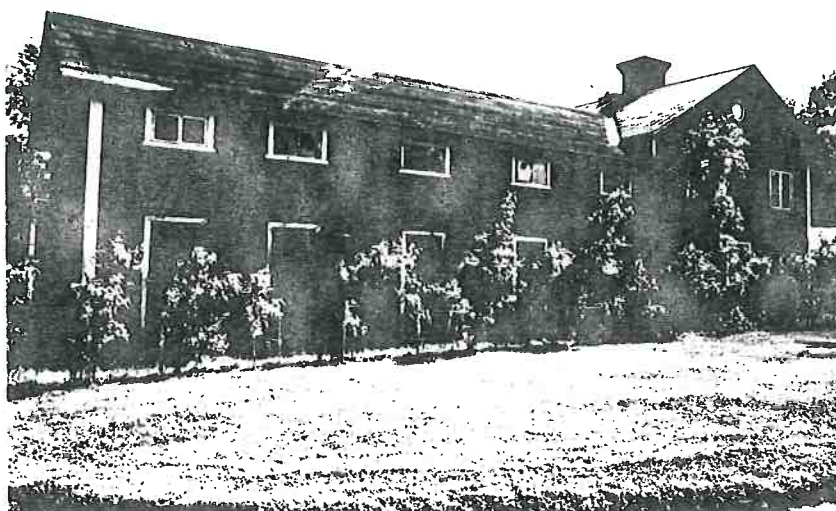

Bevarad gemensam brunn vid Brunnsgatan i Kyrkbyn

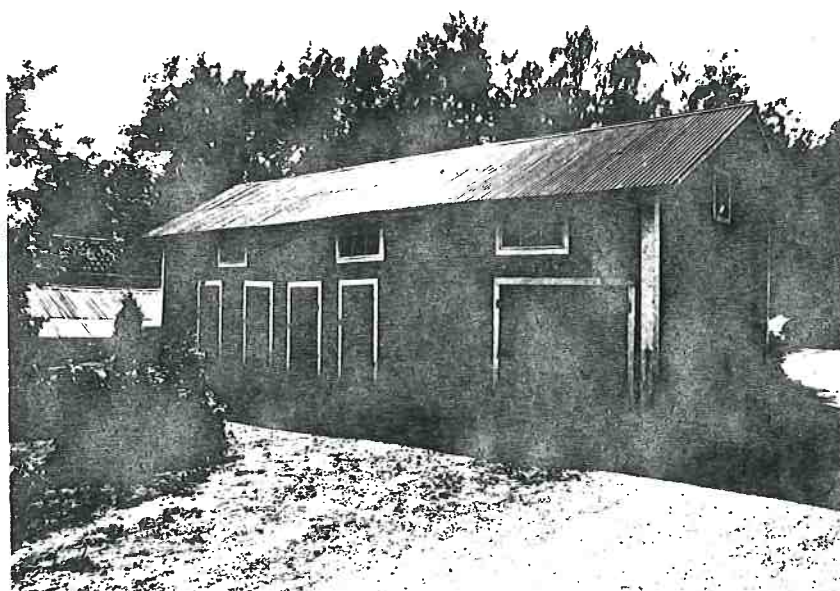
Fnr SM 1553

Uthusen

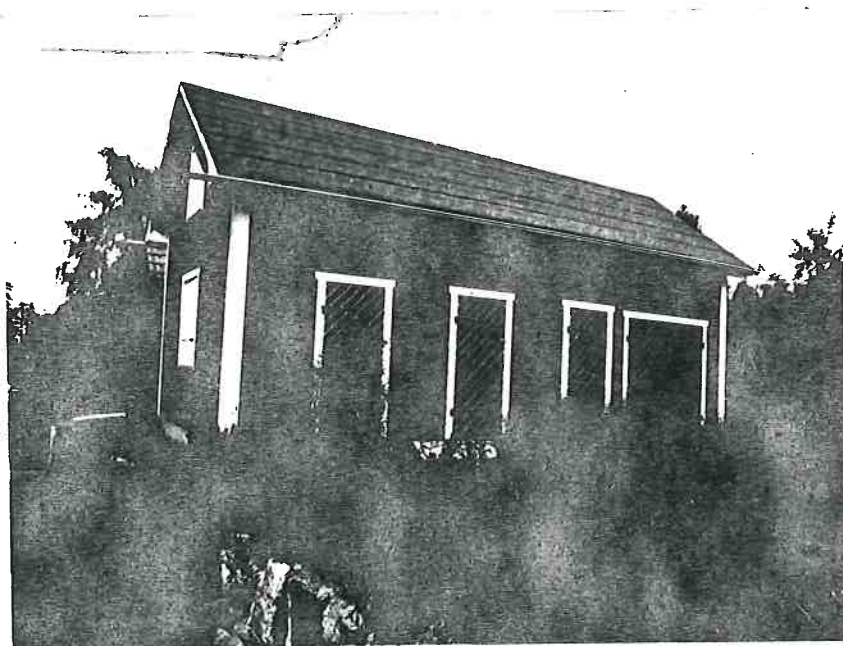
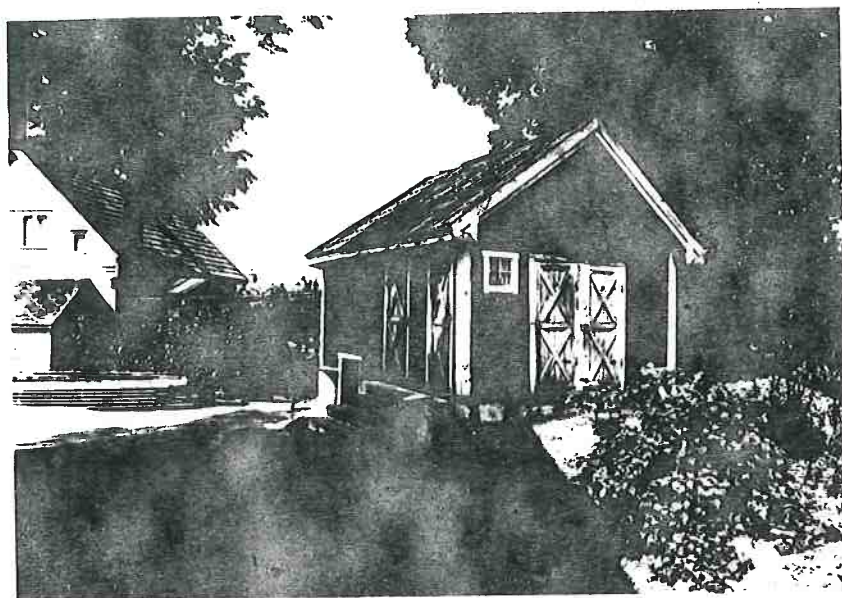
- Uthus förekommer i fyra av de fem inventerade områdena.
Dess tillkomst hänger ihop med bostädernas tekniska standard och hushållsorganisation.
Kakelugnar och vedspisar krävde utrymme för ved.
Egnahems-principen medförde behov av utrymme för verktyg och material.
- I sitt tidigare stadium var hushållsekonomin fortfarande delvis beroende av självhushållet - svinhus, hönshus och liknande, (Stenvreten). Detta försvann dock i Skutskär mycket tidigt.
- Före tillkomsten av kommunalt avlopp inrymdes hemlighuset i uthuset.
- I Skutskär fanns för egnahems-områdena gemensamma tvätt- och bagarstugor, ibland i själva samhället (Medora), ibland utanför (Kyrkbyn). Därför ingick inte dessa funktionsutrymmen i uthuset.
- Uthusen i Skutskär följer vissa utvecklings- och anläggningsmönster.
I Stenvreten är uthusen ofta stora. De kombineras ibland med gårdshus och är placerade enligt ett bestämt mönster inne på gårdarna, parallellt med bostäderna.
I Medora är förhållandet annorlunda med samma mönster som den övriga bebyggelsen, dvs. ett i stort sett planlöst mönster med undantag för Medoragatans södra del där de är anlagda på tomtens inre gräns längs skogen. I Medora är uthustyperna och storleken mycket varierande.
Var och en har byggt efter egna behov och idéer, ett drag som också märks i fråga om bostadsbebyggelsen. Uthusen är ibland gemensamma för två fastigheter.
- Kyrkbyn har ett striktare planeringsmönster och liksom bostäderna har de i regel en mycket bestämd utformning utifrån typritningar.
Karakteristiskt för uthusen i Kyrkbyn är att de flesta är gemensamma för två fastigheter och därför uppförda över fastigheternas tomtgränser.
- I Fleräng förekommer uthus endast vid de äldre fastigheterna. De har varken någon särskild planläggning eller utformning.
- Inom Kyrkslätten försvinner uthuset på 30- och 40-talen. Det har då spelat ut sin roll, men fr.o.m. 50-talet ersätts det av en ny uthustyp, nämligen garaget.

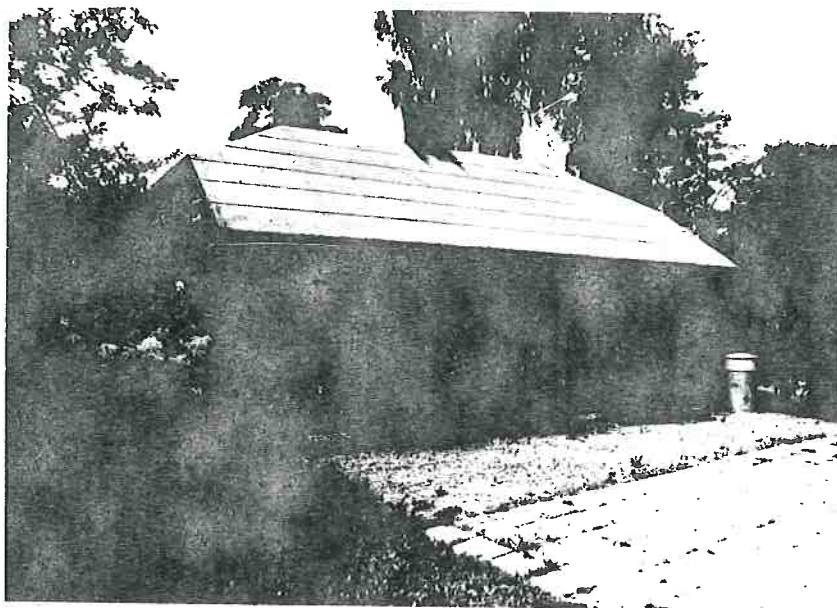
1½-vånings uthusbyggnad till arbetarkasern. En funktionell byggnad med förrådsutrymme för varje lägenhet. (Fleräng 1:70 - Stenvreten "Prästbygget" 1890-talet)

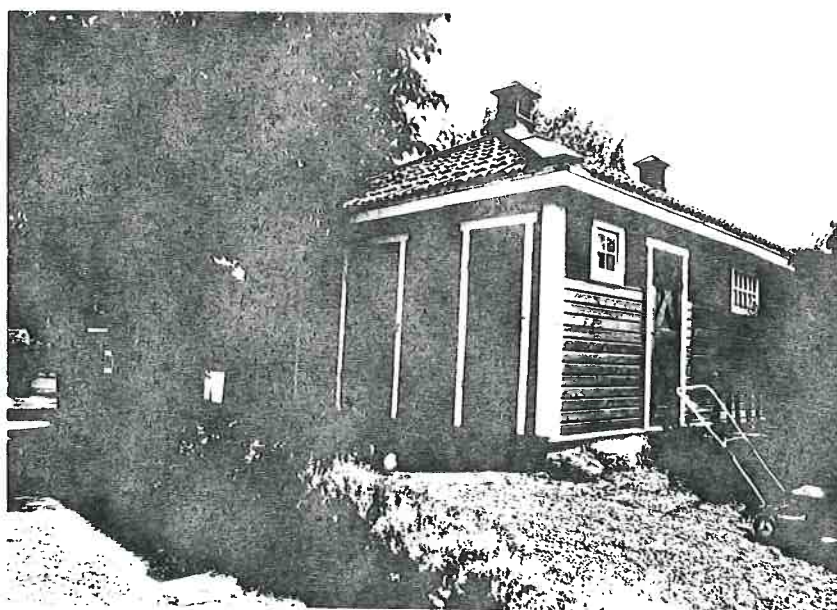
Ett exempel på den vanligaste typen av uthus i Stenvreten och Medora: En enkel 1½-våningslänga med locklist eller fasspontpanel och sadeltak. Lägg märke till garagedörren, en mycket vanlig ombyggnad och funktionsförändring. (Fleräng 1:92 - Stenvreten omkring sekelskiftet)

Två enkla uthustyper i Kyrkbyn. Sadeltak, det övre med tegel, det nedre med papp, liggande fasspontpanel och få fönsteröppningar. Det ena är försett med källare, något som är mycket ovanligt inom de inventerade områdena. (Medora 11:192 - 1920-talet)

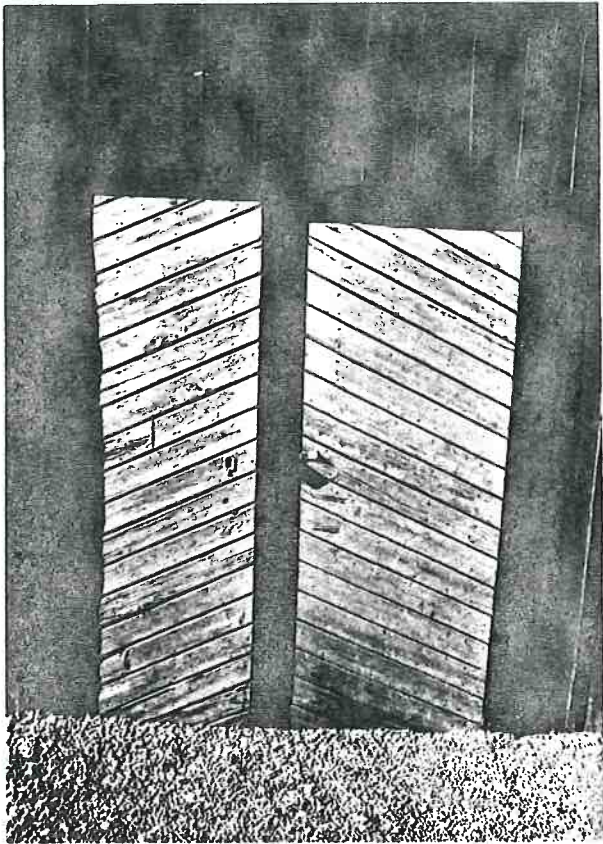
(Medora 11:136 - 1925)

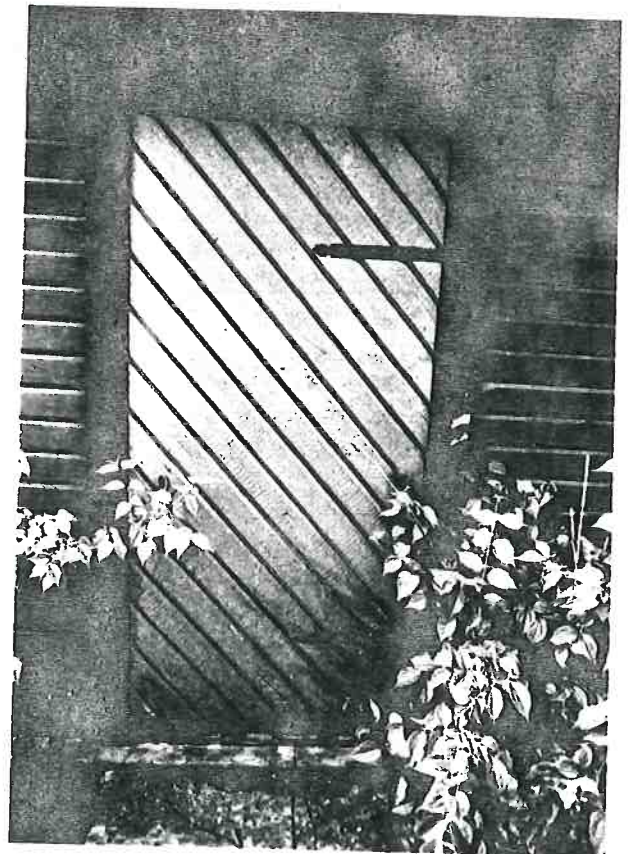
Det gemensamma uthuset för två fastigheter har en nästan kvadratisk plan. Det är ofta av hög teknisk kvalitet och mycket rationellt planerat. Det har i regel valmat sadeltak p.g.a. sin bredd. (Medora 11:101-102 - Kyrkbyn omkring 1920)

Dörrar

Uthusdörrarna är enkla men i viss mån dekorativa genom till fasaderna i övrigt avvikande panelning och färgsättning.

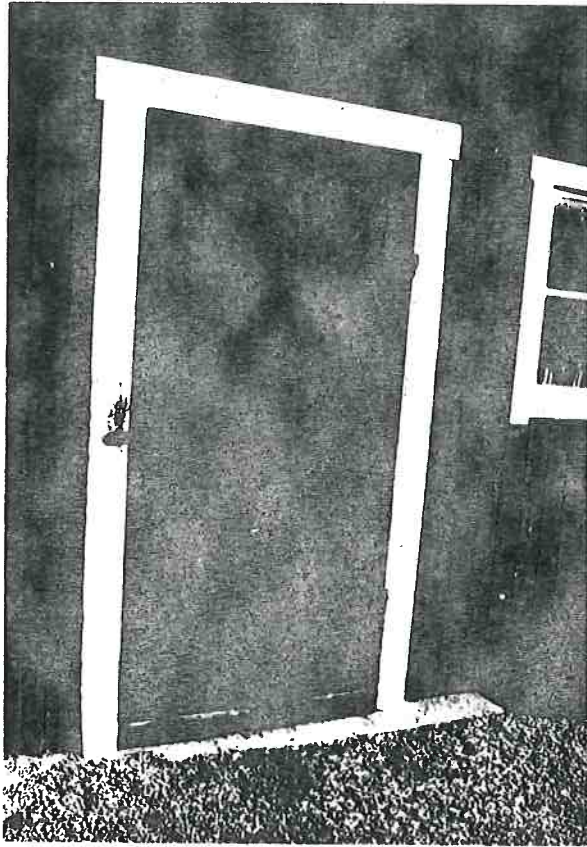
(Medora 11:15 - 1907)

Äldre och yngre typer av uthusdörrar med diagonal panelning.
(Medora 11:136 - Kyrkbyn 1925)

Dörr till hemlighus.
(Medora 11:136 - Kyrkbyn 1925)

Den omvända dörren som lämnar ramverket synligt medan bräderna är påspikade på insidan, en karakteristisk uthusdörr för Kyrkbyn och Medora.

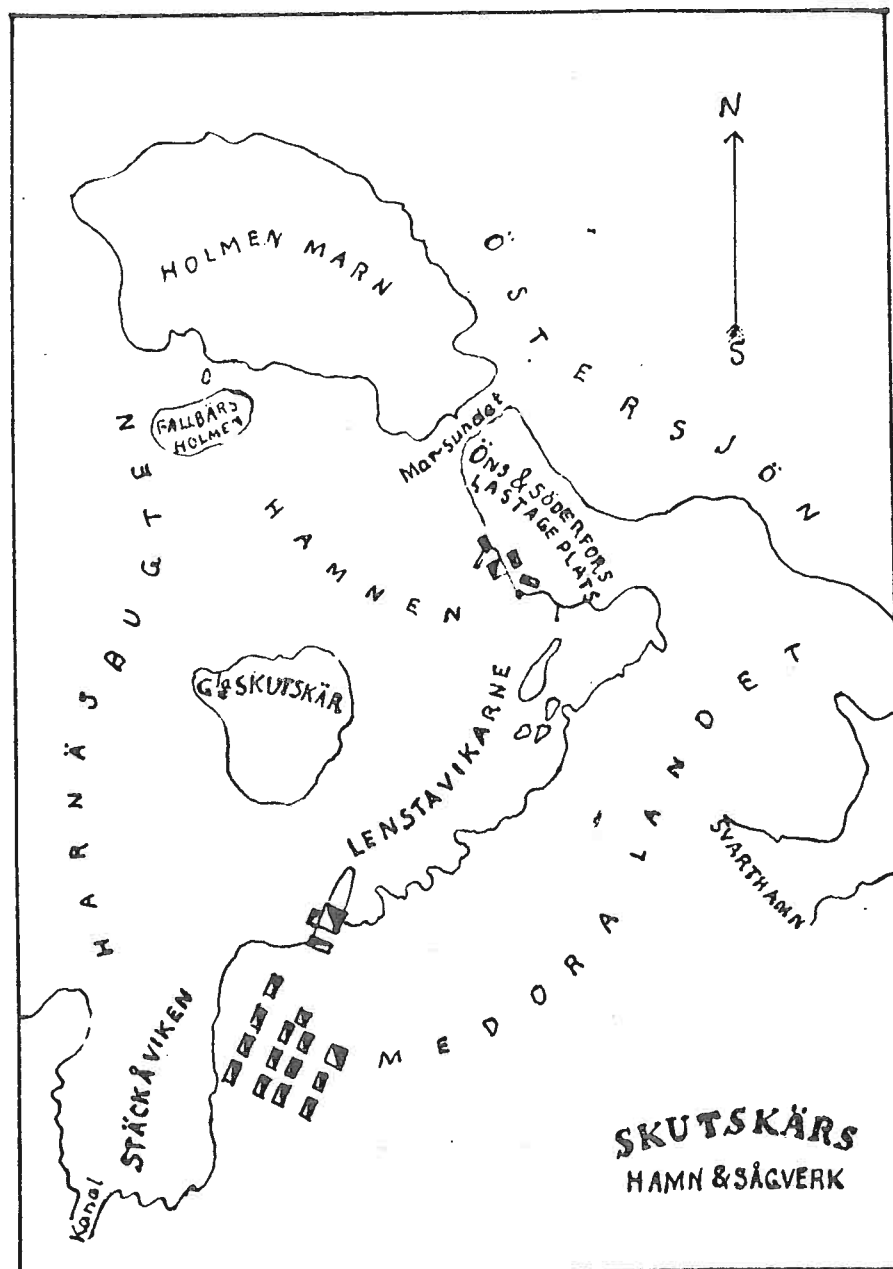
(Medora 11:21-11:22 - 1908)

SAMMANFATTNING

Bebyggelseutveckling och strukturförändringar i Skutskär

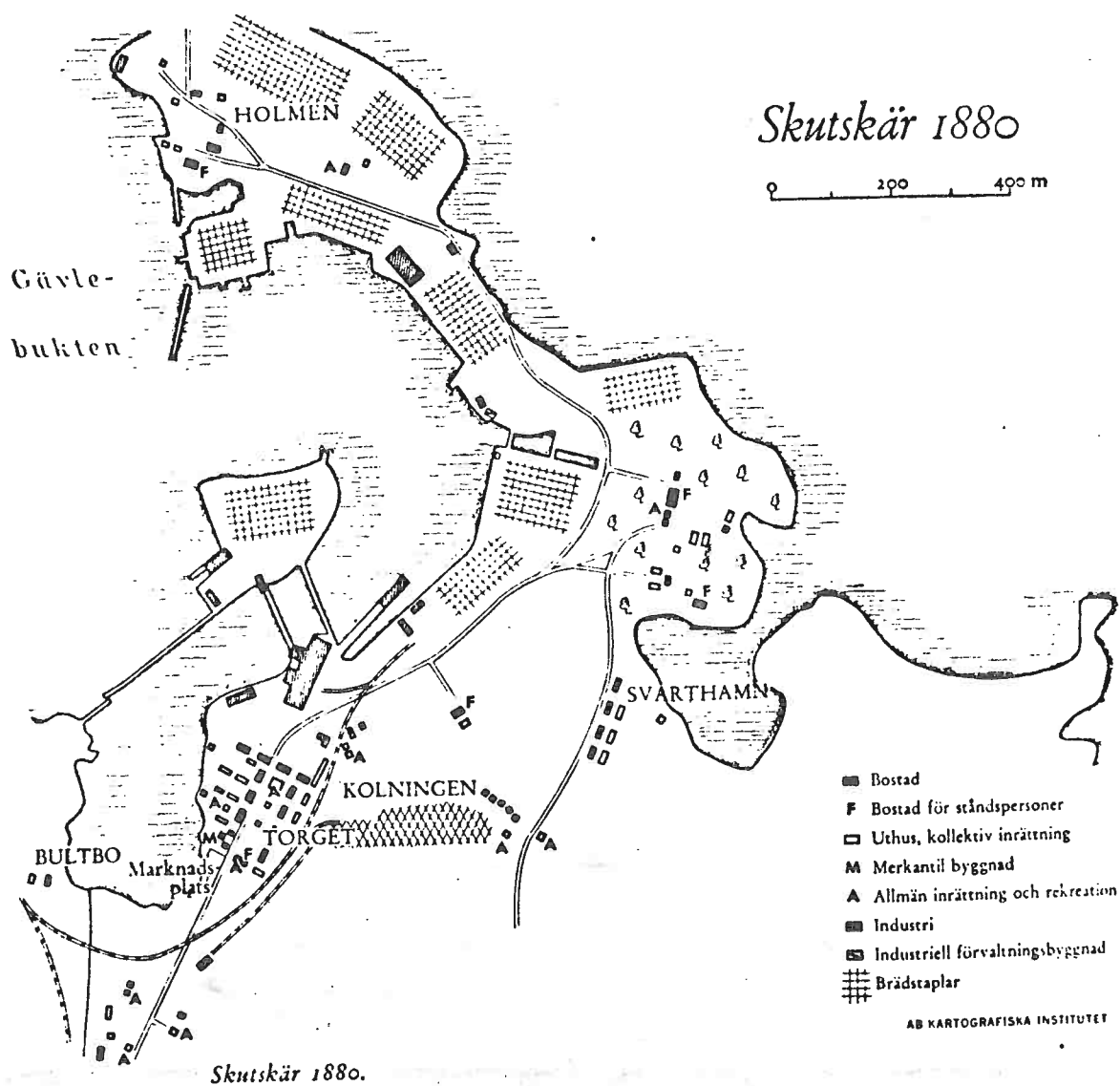
- Skutskärs sågverkssamhälle kom till genom en medvetet samhällsorganiserande planering och under inflytande av engelska förebilder. Stora Kopparbergs AB hade vidsträckta internationella förbindelser.
- I enlighet med dåtidens produktionsprioritering drevs sågverket en tid innan någon egentlig bostadsbebyggelse tillkom.
- Bostadsbebyggelsen växte sedermera upp och till att börja med i direkt anslutning till arbetsplatsen, dvs. kring brädgårdarna. Det var dels stora lägenhetsbaracker som bergslaget uppförde, dels enkla träkojor som arbetarna själva byggde. Skutskär blev i sitt första kolonisationsstadium inte ett samhälle utan ett läger. Kojorna som bostadstyp torde ha försvunnit omkring 1895.
- Nästa utvecklingssteg ledde till att den arbetarbebyggelse som kom till stånd skilde sig såväl från traditionell bruksbebyggelse som från ett strukturlöst merkantilt samhälle. I stället kom den att likna de idealplaner som figurerade i tidens tekniska litteratur med ursprung i den engelska filantropin. På dessa grunder tillkom Torget som en sluten enhet med en placering av bostäderna i fyrkant med huvudfasaderna inåt.
- Den industriella proceduren vid sågverket speglades i samhällsstrukturen genom dels permanenta, dels säsonganställda arbetare med som följd permanenta och tillfälliga bostäder. Årsrytmen vid sågverket satte sin prägel på samhället. 1840 var antalet fast anställda 400 och säsongarbetare 1.100.
- Efter sågverksbranden 1874 byggdes av ny grupp bostadskaserner vid Svarthamn. I slutet av 1890-talet omfattade området tolv kaserner. Under 1880-talet byggdes kolarbostäderna vid "kolningen". De små envåningshusen för fyra familjer hade en viss likhet med den gamla bruksbebyggelsen. Vid den tiden var boendet indelat efter yrkeskategorier.
- På 1890-talet utvidgades bebyggelsen till flera nya områden och en decentralisering av institutionerna inleddes med uppdelning i två kategorier: de bolagsägda och de privata.
- Utanför bergslagets mark uppstod ett område där den gamla jordbruks- och fiskarbyn Upplandsbodarna blev centrum för den merkantila verksamheten. Där bodde också en stor del av de "lösa" arbetarna.
- Uppkomsten av ett dubbelmamhälle är ett karakteristiskt drag i Skutskärs utveckling. För Skutskär innebar tiden efter 1910 en allmän standardhöjning: förbättrade bostäder, förbättrade och utvidgade institutioner, förbättrade vägar m.m. Samtidigt sker en decentralisering av samhället som helhet.

- Planeringen av bebyggelseområden som helhet och i relation till kringliggande områden kom till stånd först vid 1940-talets slut i samband med generalplanarbetet.
- Utrymmesstandarden förbättrades som en följd av förändrade bostadstyper.
- Avgörande betydelse såväl för samhällsplaneringen som för bostadskulturen fick egnahems-rörelsen, som bl.a. medförde lägenheter med ett rumsantal som hittills inte varit vanligt inom arbetarbebyggelsen.
- 1908 påbörjades det första egnahems-området, Medora, väster om järnvägsstationen. Tomtindelning och låneförmedling ombesörjdes av bergslaget, däremot låg utformningen av de enskilda byggnaderna helt i egnahemsägarnas händer. Medora visar ett antal varierande försök till utformning av denna nya bostadskategori.
- Med tillkomsten av Kyrkbyns egnahems-område, (1917 -), försökte bergslaget stimulera till en bättre egnahems-bebyggelse genom att uppföra flertalet hus och sälja dem i färdigt skick till arbetarna. Omkring 1920 sker en utkristallisering av plantyperna inom egnahems-byggandet.
- Mönsterbebyggelsen skulle komma att endast delvis påverka det spontana egnahems-byggandet. Orsaken var att egnahemsbyggarna finansierade i stor utsträckning sina byggen genom att hyra ut den övre våningen, och flertalet egnahem var i verkligheten två-, tre- eller fyrfamiljshus. Detta medförde plantyper som liknade de som förekom i arbetarkasernerna.
- Även i sin överbefolkade form medförde egnahems-bebyggelsen en höjning av bostadskvaliteten t.o.m. före tillkomsten av vatten och avlopp. Egnahemmen med sina trädgårdar hade stora fördelar jämfört med överbefolkade kaserner.
- De nya bostadsområdena Medora och Kyrkbyn utökades på 1930- och 40-talen med ytterligare ett egnahems-område, Kyrkslätten. Detta liksom övriga egnahems-områden var endast avsett för bostadsbebyggelse.
- Tiden 1905-15 utmärker sig av en utveckling och en decentralisering av samhällsinstitutionerna i samband med kommunaliseringen av samhället. Kyrkan uppfördes 1906, Medora folkskola 1909 och första Folkets hus 1911. Bergslagets sociala insatser utvidgades samtidigt och man inrättade badhus 1907, yrkesskola samt husmodersskola 1908.
- Klyftan mellan bergslaget och privatintressena torde ha bidragit till att samhället ännu idag saknar en tyngdpunkt för det merkantila och publika livet.

Karta över Skutskärns sågverk på 1870-talet.

Ur A.N. Sandén, "Älvkarleby, En hembygdsbeskrivning". Omarbetad upplaga, Gävle 1960

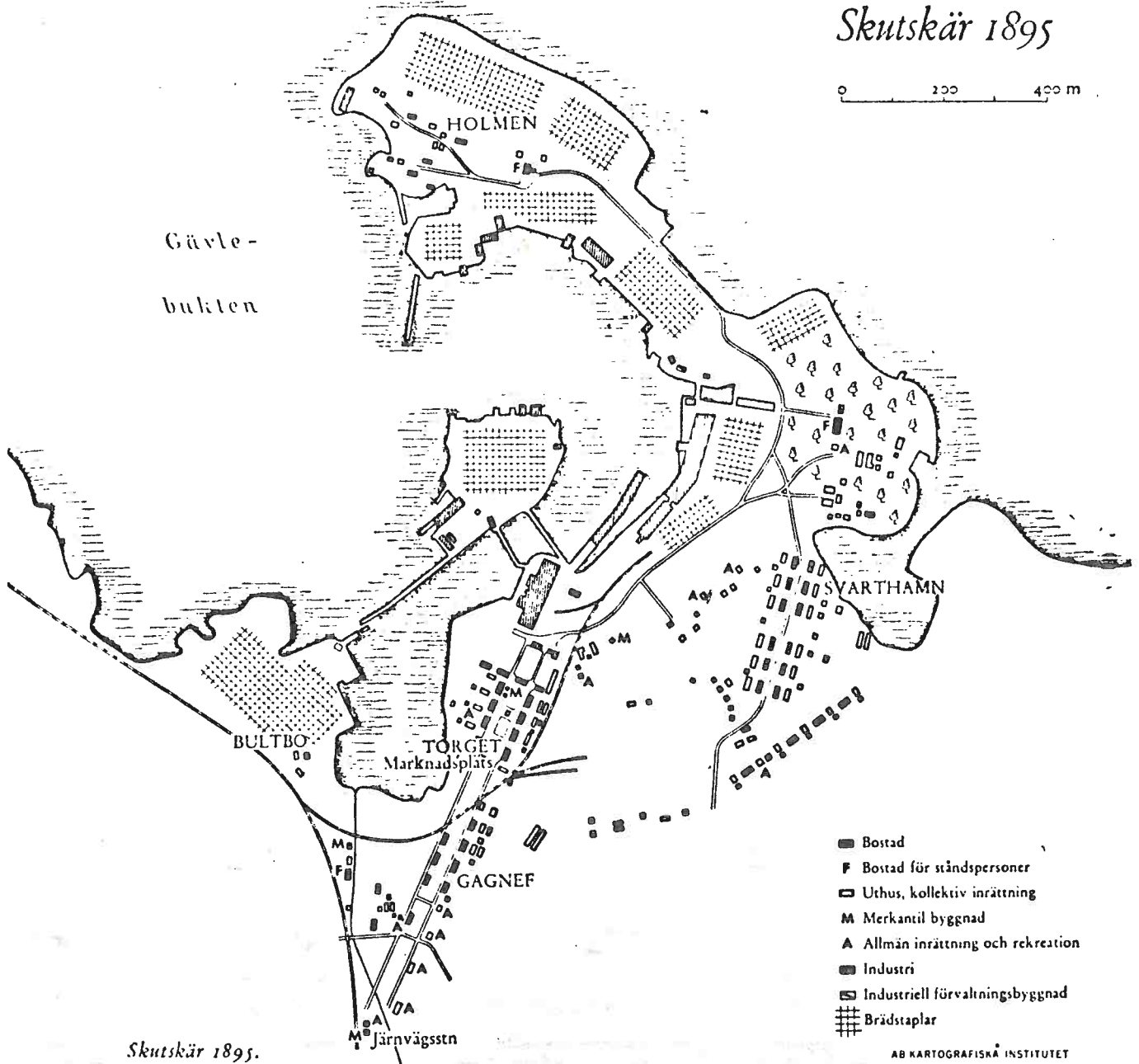

Ur Gregor Paulsson, "Svensk stad, del III", Stockholm 1953.

Skutskär 1895

0 200 400 m

Gävle-
bukten

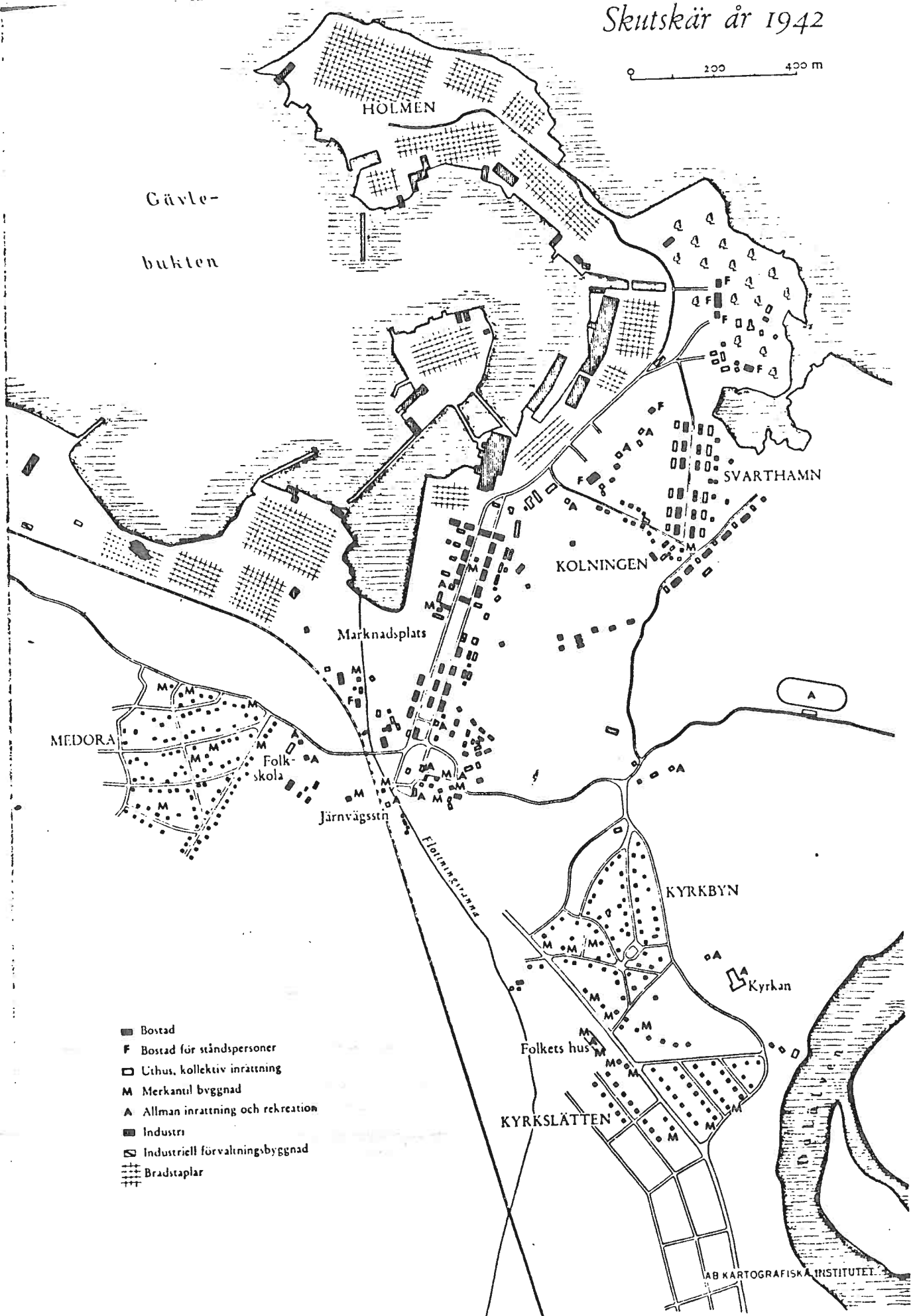
Skutskär 1895.

AB KARTOGRAFISKA INSTITUTET

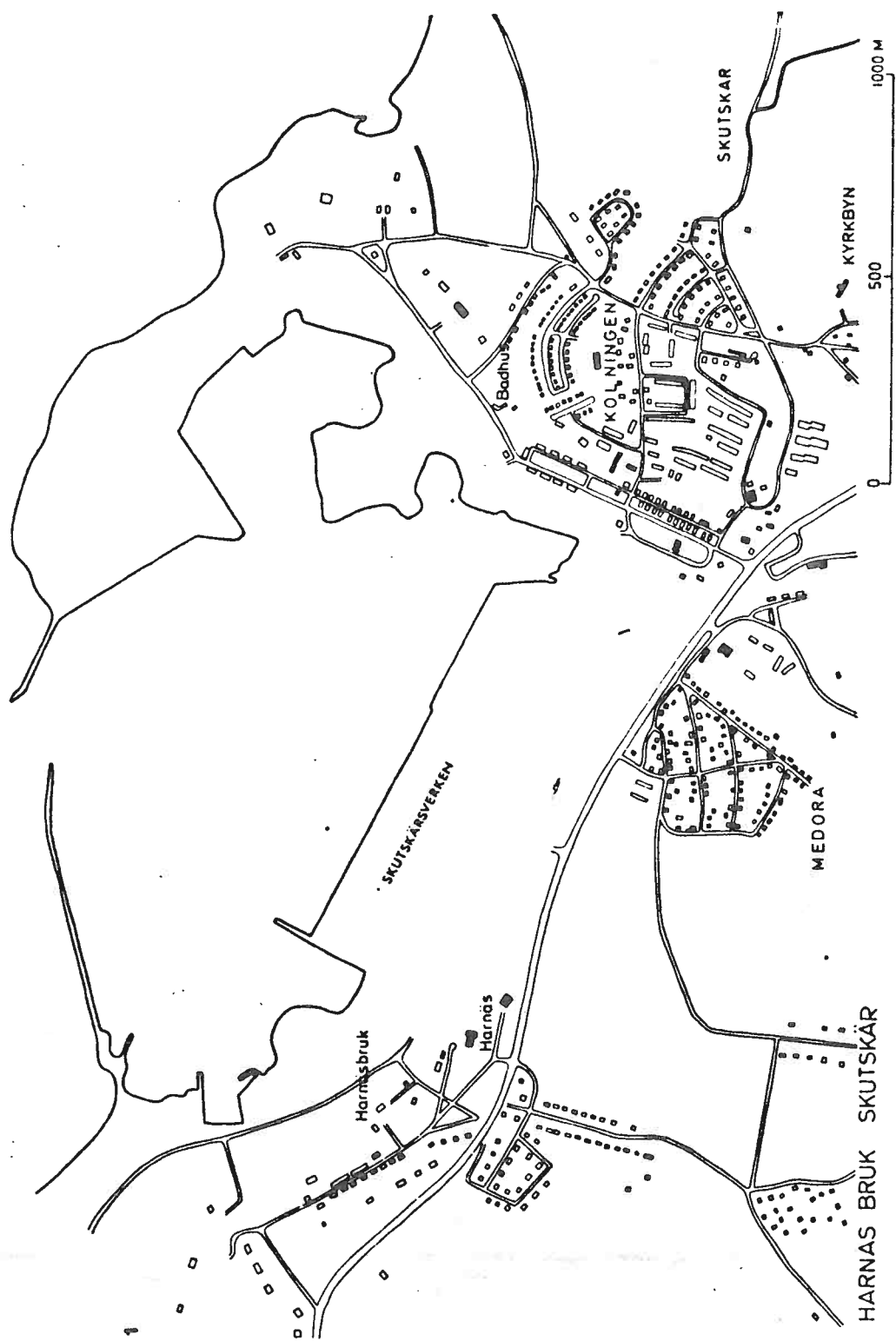
Ur Gregor Paulsson, "Svensk stad, del III", Stockholm 1953

Skutskär år 1942

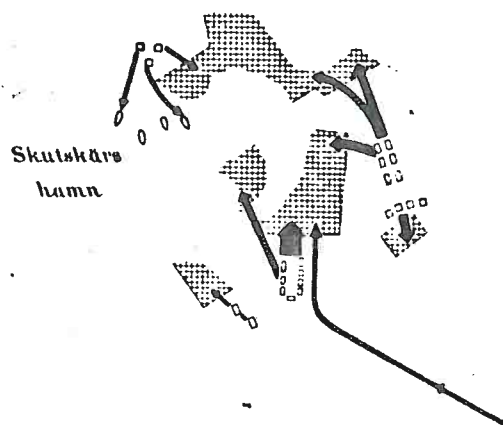
0 200 400 m

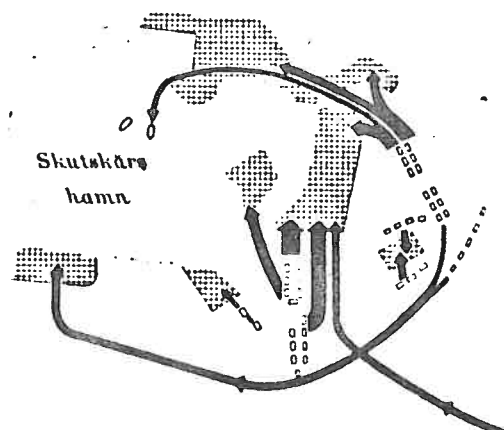
- Bostad
- F Bostad för ståndspersoner
- Uthus, kollektiv inrättning
- M Merkantil byggnad
- A Allmän inrättning och rekreation
- Industri
- ▨ Industriell förvaltningsbyggnad
- ▨ Brädstaplar

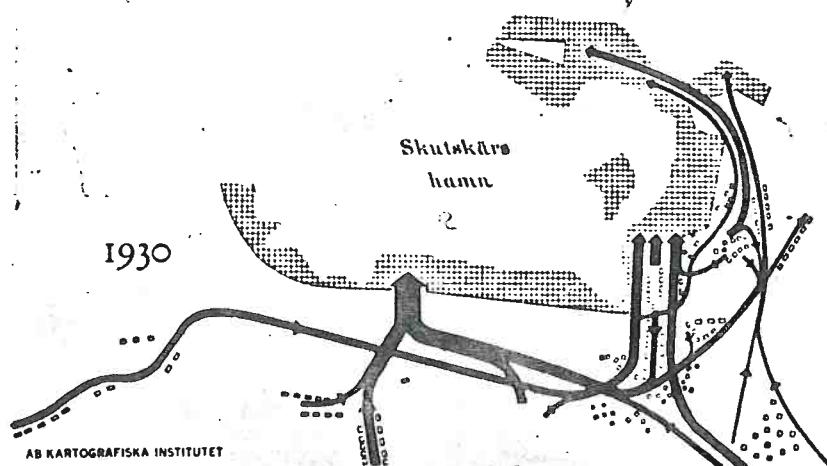
1870-80

1890-1900

1930

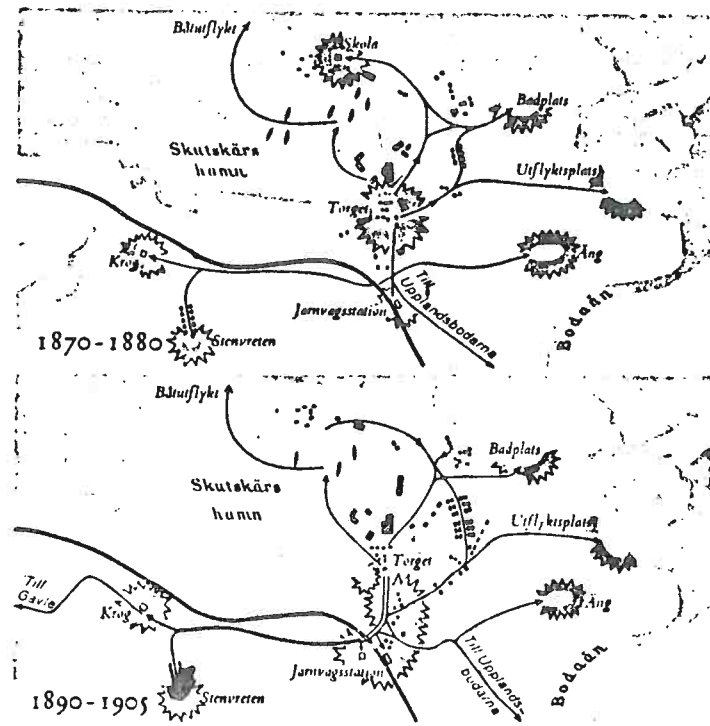
AB KARTOGRAFISKA INSTITUTET

1870-80 bodde befolkningen kategorivis i anslutning till respektive arbetsplatser.

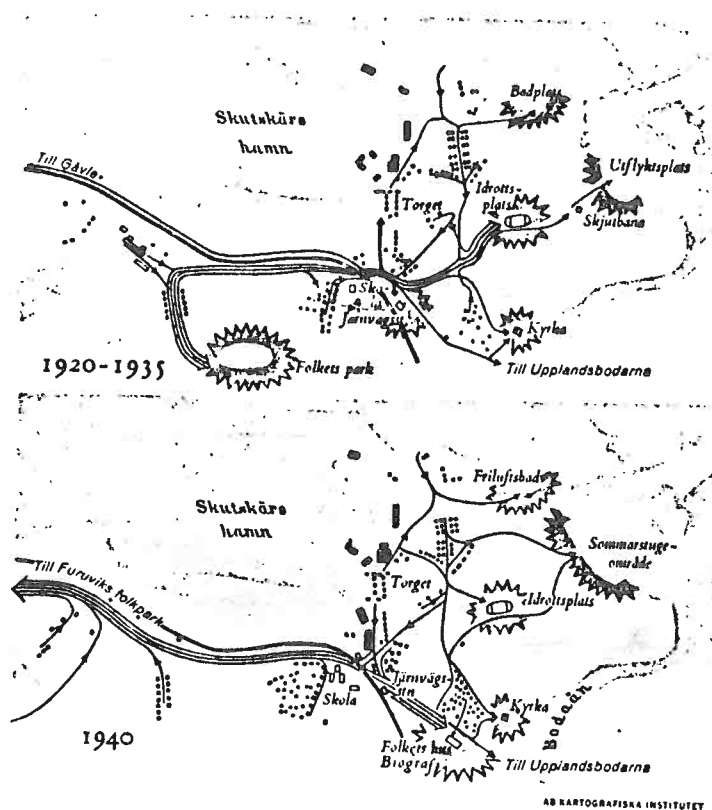
På 1890-talet har en förlängning av arbetsvägarna skett. Bostäderna är fortfarande lokaliserade efter yrkesfördelningen.

1930 har bostäderna utbredd sig över ett större område och lokaliseringen efter yrkesfördelning försvunnit.

Ur Gregor Paulsson, "Svensk stad, del III", Stockholm 1953.

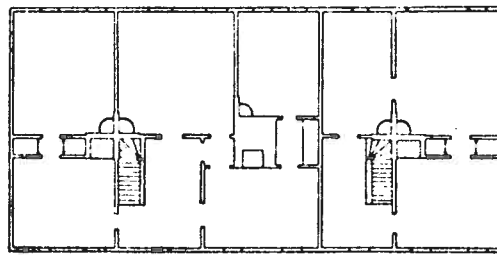

Skutskär. Fritidsområdenas förändring 1870—1905.

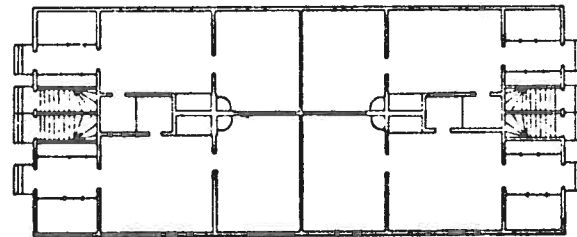

Skutskär. Fritidsområdenas förändring 1920—1940.

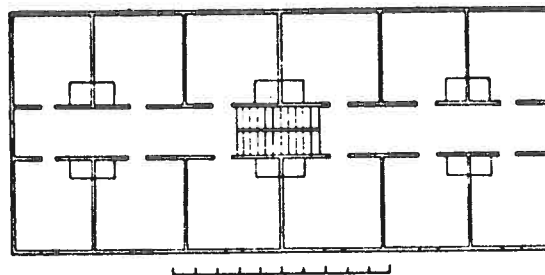
*Kasern med provisoriska
tjänstemannabostäder i
3 våningar.*

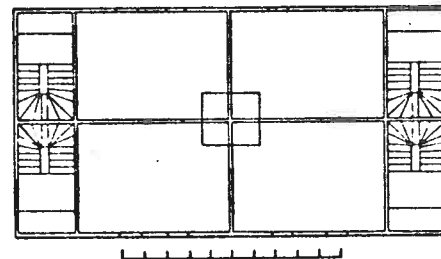
*Kasern med bostäder om
1 rum och kök.*

*Kasern med enbart bostads-
kök i 3 våningar.*

*Kasern med logement i 3
våningar.*

Bostadstyper från Skutskär, 1870-talet.

Ur Gregor Paulsson, "Svensk stad del III", Stockholm 1953.

UTVÄRDERING

Allmänt

- Samtliga inventerade områden, med undantag för Stenvreten, är utpräglade egnahems-områden.
- Områdena representerar:
 - Del av Skutskärs industrihistoria
 - Del av Stora Kopparbergs bostadspolitik
 - Del av de sociala och politiska förändringarna kring arbetarklassens historia
 - Del av egnahems-bebyggelsehistoria i övrigt
- Områdena följer ett kronologiskt utvecklingsmönster enligt följande:

Stenvreten	1890-1900
Medora	1908-1920
Fleräng	1910-1930
Kyrkbyn	1917-1925
Kyrkslätten	1923-1948
- Varje område består av en självständig, mycket homogen miljö med en utpräglad karaktär.
- Områdenas kulturhistoriska värde ligger framför allt i deras miljökaraktär och miljö kvalitet samt i de sammanhängande enheterna som de bildar. Byggnadernas tidstypiska utformning och funktionskaraktär har också ett visst kulturhistoriskt intresse.
- Det är av vikt att bevara områdenas karaktär, utseende och särdrag.

Bevarande åtgärder

Inventeringen utgör ett underlag för en bevarandeplanering, för vilken följande målsättningar bör gälla:

- Helhetsbilden i varje område bör bevaras.
- Befintliga äldre kommunikationssystem bör ej breddas eller utvidgas. Asfaltering bör undvikas.
- Inom varje område bör bebyggelsens ursprungliga karaktär, färgsättning och utformning bibehållas. Nya material som fasadtegel, plåt, plast eller liknande bör helst ej tillåtas.
- Till- och ombyggnader bör ske på traditionellt sätt. Samråd bör ske med stadsarkitekten och läns museet.
- Nybebyggelse i anslutning till äldre bebyggelse bör underordnas och anpassas till helhetsmiljön i fråga om utformning, material, volym, färgsättning och placering.
- Andra tomtavgränsningar än trästaket av spjältyp eller häck bör ej tillåtas. Asfaltering av alléer bör ej heller tillåtas.
- Utformningen och placeringen av nya garagebyggnader bör studeras noga. Garage skall ej kopplas direkt till bostadshusen. Samråd bör ske med stadsarkitekten och läns museet.

URSPRUNGLIGHET/FÖRÄNDRING + RÅD OCH REKOMMENDATIONER

Färgsättning

I samtliga områden har den ursprungliga fasadfärgen på den äldre bebyggelsen varit Falu rödfärg. Foder, vindskivor och liknande detaljer var vita. Uthusen har haft samma färgsättning som bostadshusen, men dörrar och andra snickeridetalljer målades ofta svarta. På 1930-talet slog ljusa oljefärger igenom. Den bebyggelse som då tillkom fick ljusa kulörer samtidigt som de äldre byggnaderna började målas om med nya färger.

Till följd av färgfabrikanternas marknadsföring har ett bredare utbud av färger kommit till användning under senare år, t.ex. plastfärgerna, som har mängder med nackdelar och därför bör undvikas. Den breda skalan av kulörer som kommer till användning kan ge områdena ett oroligt intryck samtidigt som den traditionella färgsättningen går förlorad.

"Färg på trähus bör väljas med hänsyn till hustypens tradition och med hänsyn till omgivningen. Oavsett om huset är gammalt eller nytt bör starka avvikelser från omgivningen undvikas. Ändring på ett enda hus kan helt bryta ned en sammanhållen miljö."

Fasadmaterial

Det ursprungliga fasadmaterialet på de äldre husen har varit fasspontpanel, allmänt uppsatt i olika riktningar. Locklistpanel förekommer i enstaka fall på en del uthus, men är i Skutskär en senare företeelse. Yngre byggnader, såsom i Kyrkslätten, har dock i allmänhet locklistpanel som ursprungligt fasadmaterial. Andra paneltyper är främmande inslag som har tillkommit i samband med senare ombyggnader.

"Husen är proportionerade med panytor och listverk. Byte mot annan panytyp skapar ofta drastiska förändringar och bör undvikas."

Andra fasadmaterial såsom tegel, plåt, plast m.m. skadar områdenas ursprungliga karaktär och byggnadstradition. Nya material är långtifrån underhållsfria och på sikt kanske dyrare än träfasaden.

"Att byta fasadmaterial innebär alltid att husets gamla karaktär går förlorad."

Tillbyggnader och ändringar

En mycket viktig del i upplevelsen av miljön utgör de förändringar som byggnaderna genomgått.

Tillbyggnader till befintliga huskroppar har gjorts under lång tid. I början skedde detta med anknytning till den lokala byggnadstraditionen. Senare har nya material, nya tekniska krav på boendet, mode och marknadskrafter trängt undan den lokala byggnadstraditionen och förvandlat

husen till avvikande byggnader utan anknytning till den ursprungliga miljön. De vanligaste tillbyggnaderna är: Nybyggda verandor med tak och vindskärmar som ofta blir ett störande tillskott till byggnadsvolymen, särskilt när plast och andra moderna material kommit till användning. Altanbyggnader, som i de inventerade områdena har fått en stor spridning på senare tid. Altanbyggnaden är ett mycket olyckligt och onödigt tillskott till den traditionella bebyggelsen. Takkupor i varierande utformning och storlek. Balkonger som framför allt är en produkt av 1950-talet. De har ibland kompletterats med en förhöjning av taket genom taklyft eller frontespis. Vanligast är fönsterutbyte. De äldre fönstertyperna har bytts mot modernare med främmande format, storlek och utformning. I vissa fall har själva huskroppen utökats eller förstörats och ibland har garagebyggnader kopplats direkt till huskroppen. De flesta ombyggnader och förändringar kan bedömas som onödiga. De är ofta dyrare än lagning och förbättring av det befintliga materialet. Ombyggnaderna kan normalt inte motiveras av energisparskäl, de medför kraftiga förändringar i husens och miljöns ursprungliga karaktär.

Där ombyggnader och förändringar motiveras bör det ske på ett mjukt sätt med stor hänsyn till de lokala byggnadstraditionerna samt med stor hänsyn till den befintliga miljön.

"Att bevara och återanvända material och byggnadsdelar bör vara huvudprincipen vid underhåll och ombyggnad. Bevarandet är också en fråga om hänsyn till omgivningen och allmänheten."

Tomt, vegetation och hägnader

Den ursprungliga trädgårdsmiljön är en viktig del av helhetsbilden i egnahems-områdena. Den sterila och steniga markytan har med tålmod förvandlats till rikt bevuxna tomter med lövträd, häck och varierande vegetation. I de äldsta områdena har köksträdgården varit ett vanligt inslag i miljöbilden. Trädgårdsmiljön är en väsentlig del av områdenas karaktär. Omgärdning av egnahems-tomterna med staket är en sen företeelse, som i de flesta fall är en onödig och kostsam åtgärd. Nätstaket, betongstolpar, betonginramningar m.m. är ett störande inslag i den befintliga miljön. De kan ersättas med häck och planteringar.

Garagebyggnader

För gårdsmiljön är det viktigt att alla byggnader bevaras. En uthusbyggnad kan i stället för att rivas byggas om till garage. Garage kan också byggas som förlängning till ett uthus. Koppling direkt till bostadshuset är däremot olämplig. Om en ny garagebyggnad måste uppföras, finns det ofta ett mönster i den kringliggande traditionella uthusbebyggelsen som man kan följa. Ett tillbakadraget läge är bättre än ett framskjutet som stjälar uppmärksamhet från huvudbyggnaden. Garagen skall utformas med uthuset som förebild vid val av material, bakvinkel, detaljer och färgsättning.

Källor och litteratur

- Balgård, Sture: Nya hus i en gammal stad. Statens råd för byggnadsforskning 1976
- Magnusson, Oscar: Harnäs-Skutskärs arbetares kamp i brytningstider. Jubileumsskrift. Pappersindustriarbetarförbundets avd. 2. Skutskär 50 år 1950
- Med Dalälven från Avesta till havet. RAÄ. Rapport 1979:4
- Paulsson, Gregor: Svensk stad del III. Stockholm 1953
- Sandén, A.N.: Älvkarleby. En hembygdsbeskrivning. 1:a uppl. 1923
2:a uppl. 1960
- "Skutskär efter gammalt". Kulturnämnden-Älvkarleby kommun 1977
- Sveriges Bebyggelse. Uppsala län. Del I. Uddevalla 1950
- Thurell, Sören: Vård av trähus 1977
- Öberg, Uno: Skutskär och Älvkarleby i omvandling. Gävle 1979
- Bebyggelseinventering. Älvkarleby kommun. Upplandsbodarna. Skutskär 1978 Maria Malmlöf
- Fornminnesinventering. RAÄ.

Kartor

- Generalstabskarta 1826
- Häradskarta 1865
- Generalstabens karta 1923
- Kyrkslätten. Avstyckningsplan 1931
- Kyrkbyn. Avstyckningsplan 1933
- Medora - Avstyckningsplan 1933
- Karta över Fleräng 1949
- Ekonomiska kartor:

13757	Skutskär	1953
"	"	1979
13747	Ytterboda	1953
"	"	1979

Fastighetskarta. Specialblad: 637.47.84-637.57.04-637.47.86-637.57.02-637.57.00

